

**Néhány,
a Magyar Orvostörténelmi Társaság
munkájában
1945 után részt vett
neves orvostörténész**

(Születésük időrendjében)

**Összeállította:
Gazda István és Kapronczay Károly**

Fekete Sándor (1885–1972)

Fekete Sándor professzor két jelentős vonatkozásban írta be nevét a magyar orvostörténelembe: mint Tauffer Vilmos nyomdokain haladó kiváló nőgyógyász és mint a Semmelweis Orvostörténeli Múzeum első igazgatója, aki e fontos megbízatás mellett több kitűnő orvostörténeli munka szerzője volt. Még 1969-ben mondta a vele készített interjúban:

„Annak a nagy nemzedéknek voltam a tanítványa, amelyekhez Tauffer Vilmos, Korányi Sándor és még annyi más kiváló orvostudós tartozott. Nekem megadatott az, ami igen sokat ér az életben, tanítványa és kortársa lehettem a legnagyobbaknak, személyesen ismerhettem azokat, akiknek életműve ma az orvostörténelemek kutatómunkájának tárgya.”

1885. január 9-én született Nagyváradon, ahol középiskolai tanulmányait is végezte. Útja innen a budapesti Tudományegyetem orvosi karára vezetett, ahol már másodéves hallgatóként pályadíjat nyert az élettan tárgyköréből. Ezért tanulmányainak befejezéséig Mária Terézia ösztöndíjban részesült, de már negyedéves medikusként Tangl Ferenc élettani intézetében asszisztensként működhetett. Tanulmányait mindvégig kitűnő eredménnyel végezte, így 1908. március 14-én kitüntetéssel avatták orvosdoktorrá.

Orvosdoktori oklevelének megszerzése után Klug professzor I. sz. Élettani Intézetben dolgozott és itt írta a Balogh-ösztöndíjjal kitüntetett figyelemre méltó tanulmányát a zsír felszívódásáról. Egy esztendő múlva – 1909-ben – már Tauffer Vilmos munkatársa a II. sz. Szülészeti Klinikán, ahol 1921-ig működött. Közben – az első világháború alatt – katonai szolgálatra hívták be. Rövid harctéri szolgálat után az egyik hátszági katonai kórház parancsnoka lett ezredorvosi beosztásban. 1921-ben a Poliklinika Nőgyógyászati-szülészeti osztályának élére állították és irányítása alá került a főváros egyik legnagyobb ilyen jellegű osztálya, ahol évente közel háromezer beteggel foglalkoztak és közel 500 szülést vezettek le. Működésének első időszakáról a ‘Három és félezer nőgyógyászati műtét’ című tanulmányában számolt be 1932-ben az Orvosi Hetilap hasábjain. A műtétek száma 1955-re huszonötezerre emelkedett.

Poliklinikai kinevezése után egy esztendővel magántanári képesítést szerzett a szülészet és a nőgyógyászat élettana tárgyköréből, így heti három órában foglalkozott orvosokkal. Tudományos munkásságának alapján 1927-ben a szegedi, 1929-ben a budapesti, 1930-ban pedig a debreceni orvostudományi kar szülészeti-nőgyógyászati klinikájának élére javasolták, míg 1935-ben a pesti egyetem orvostanári kara megbízta három esztendőre helyettes vizsgálótónak a szülészet-nőgyógyászat tárgyköréből. Ebben az évben nevezték ki a Poliklinika élére is, amelynek igazgatói tisztségét első nyugalomba vonulásáig betöltötte. Közben jelentős szerepet vállalt a magyar orvosi közéletben: 1921–1924 között a Budapesti Kir. Orvosegyesület jegyzője, később ellenőre, a Magyar Gynekológiai Társaság titkára, elnöke és díszelnöke volt, miközben számos külföldi társaság választotta meg levelező és tiszteletbeli tagjának. Ezzel egy időben a nívós Excerpta Medica referáló folyóirat nőgyógyászati sorozatának lett állandó munkatársa, így jelentős szerepet játszott a magyar szakirodalom nemzetközi népszerűsítésében is.

A második világháború alatt mindvégig kórháza élén állt és politikai meggyőződését bizonyítja, hogy 1944 végén megtagadta kórházának Budapestről való kitelepítését. 1946-ban címzetes egyetemi tanárnak nevezték ki. 1952-ben elnyerte a Kiváló orvos címet, 1955-ben pedig a Magyar Tudományos Akadémia megítélte számára az orvostudományok doktora fokozatot. Az egykori Poliklinika – ma a Szövetség utcai kórház – éléről 1963. október 4-én vonult nyugalomba, de már 1964. február 1-jén reaktivizálták és kinevezték a szervezés alatt álló Semmelweis Orvostörténeli Múzeum igazgatójának.

Tudományos munkássága a nőgyógyászat egész területét felölelte. E téren életműve közel félezer cikk, tanulmány és könyv, amelyek közül az első jelentős nemzetközi elismerést az 1929-ben magyarul és németül egy időben kiadott – később több kiadást is megért – ‘A női nemző szervek működése és hatása a szervezetre’ című könyve aratta. E művet különben a Budapesti Kir. Orvosegyesület 1931-ben a rangos Balassa-jutaloméremmel tüntette ki. Elsőnek alkalmazta Korányi Sándor eredményei alapján a só- és vízszegény diétát a terheseknél, míg a nőgyógyászati gyulladások kezelésében bevezette a kalcium terápiát. Ugyancsak a maga korában jelentősnek számított a legkevesebb veszéllyel járó, ún. Fekete-féle „N₂O narcosis technika” nőgyógyászati műtétek esetében. A szülés mechanizmusáról, a petefészek működéséről írott tanulmányai és kutatásai új irányzatot nyitottak a nőorvoslásban. Munkásságának ilyen vonatkozásait ismerteti a Martius–Halban–Seitz: Biologie und Pathologie des

Weibes VII. kötete.

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum élén új korszak kezdődött életében és tudományos munkásságában. Élete utolsó évtizedében fogott az orvostörténelem műveléséhez, de nem afféle „öreguras időtöltésként”, hanem az élő orvostudomány szolgálatában eltöltött évtizedek tudásával és tapasztalatával maga mögött nagy érdeklődéssel fogott a rokon területek vizsgálatához és az orvostörténeti kérdések tanulmányozásához. Hitte, hogy a jövő világot, lényegét csak a múlt letisztult modelljén lehet tanulmányozni, a fejlődés törvényszerűségeit így sokkal inkább megismerhetjük mint a jelen hétköznapijainak egyszerű általánosításával.

A nagy tudású szülész-nőgyógyász és az orvostörténész tevékenysége összhangban áll munkásságában. Első orvostörténeti jellegű munkáját még 1947-ben, az évi Semmelweis-ünnepségen mondta el a felfedezés centenáriuma alkalmából. De Semmelweis maradt végig kutatásainak igazi tárgya, vele foglalkozott a legtöbbet. Arra törekedett, hogy egy kevésbé romantikus, de igazibb Semmelweis-kép alakuljon ki. Tisztázta Semmelweis szerepét az 1848-as forradalomban, megvizsgálta a Semmelweis doktrína előzményeit és helyét az egyetemes orvostörténelemben, majd a bábaképzés fejlődését kutatta, végül nagy mesterének, Tauffer Vilmosnak életműve kötötte le. Semmelweis és Tauffer, a történelmileg megítélt nagy előd és a nagyra becsült mester voltak életének példaképei. Éppen ezért foglalkozott szívesen munkásságuk kutatásával és ezen a téren maradandót alkotott. Igaz, sohasem tért el igazi szakterületétől, a nőorvoslás történeti vizsgálatától, sohasem engedte meg magának, hogy kontársággal vádolhassák a később választott orvostörténelmi kutatásaiban. Ezért is tekintette élete utolsó nagy ajándékának a halála előtt nem sokkal előbb megjelent Tauffer Vilmos-monográfiát. Orvostörténelmi munkásságát a Magyar Orvostörténelmi Társaság Wessprémi István Emlékéremmel tüntette ki, de ennél nagyobb ajándéknak és elismerésnek tartotta – ahogyan többször is mondta – azt, hogy Semmelweis szülőházának és hamvainak „örzője” lehetett, ami egy szülész számára a legnagyobb tisztesség az életben.

Már súlyos beteg volt, amikor 1971 végén végleg nyugalomba vonult. 1972. szeptember 15-én hunyt el Budapesten.

Kapronczay Károly

Id. Kováts Ferenc (1888–1983)

Századunk magyar medicinájának meghatározói az Erdélyből jött magyar orvosok, elég a két Jancsó, Haynal Imre, Issekutz Béla, Berde Károly, Jeney Endre, Haranghy László avagy a bajai születésű, de életének nagy részét ott töltő Miskolczy Dezső professzor nevére utalnunk. Közülük utolsóként költözött el az élők sorából id. Kováts Ferenc pulmonológus professzor, akinek néhány jelentős orvostörténeti írása több volt mint egyszerű történelmi kirándulás, oktatási módszerében szűkebb szakmájával ötvöződött a művészet és a történelem, elvégre mindháromhoz kivételes tehetsége volt.

Székelyudvarhelyi Kováts Ferenc 1888-ban született Nagyszébenben és ott érettségizett 1905-ben. Maturátus után hivatásául a gyógytudományt választotta, s a századelőn a kolozsvári fakultás olyan oktatói garnitúrával rendelkezett, hogy nem kellett feltétlenül a fővárosba jönni, magas szintű képzés céljából. Nívó-garantáló nevek: Apáthy István, Davida Leó, Marschalkó Tamás, Makara György, Purjesz Zsigmond, Lechner Károly, hogy csak a legismertebbeket említsük. A kiválóan rajzoló Kováts Ferenc már másodéves korától fizetési bonctani gyakornok, kivételes manualitásának mindig nagy hasznát vette, a kutatásban és oktatásban egyaránt. Nem feladatunk e hosszú és tartalmas élet minden állomását, valamennyi eredményét ismertetni, bennünket elsősorban a történész és művész érdekel. Egyfajta művészet volt már a Kováts-féle, légmell-kezelésre veszélytelenül alkalmazható tük fabrikálása az izzadmányok lecsapolásához. Szegeden szerkesztette azt a mozgatható tárgyasztalt, amelyen a zseniális ifj. Jancsó Miklós RES-re vonatkozó csodálatos fölvételei, Kováts tanárnak pedig a sztereo-mikrofotogramjai készültek. Még erdélyi körorvos korában megrázó hatást gyakorolt rá Magyarország „fekete statisztikája”, a magas tbc-halandóság, ekkor fordult figyelme a tüdő megbetegedései felé. (Ebben életműve talán hasonlatos Kenéz Jánoséhoz, aki tüdőgyógyászként kiváló orvostörténész is volt.)

Korán a kezébe került Jean Fernel 16. századi francia orvos 'Universa medicina' című könyve, amelyből rájött, hogy egyrészt a nagy gall klinikus már 400 éve tökéletesen leírta a tuberkulózis kórképét, másrészt az első magyar orvosi könyv szerzője, Lentsés György az 'Ars medica' latin című, de magyar nyelvű munkájában szinte szóról-szóra átvette Fernel leírását. Az Orvostörténeti Közleményekben szép közleménye jelent meg a komparatív felismerésről. Fernel halálának 400. évfordulójáról (1958) a franciák teljesen megfélekeztek, így Kováts professzor emlékezett meg róla a 'Presse medicale' hasábjain. A tuberkulózis ciklikus megjelenésének történetéről maradandó élményt nyújtó előadásokat tartott a Török u. 12. szám alatt, összejöveteleinknek a 70-es évek elejéig (akkor már túl volt a nyolcvanon) szorgalmas látogatója volt. Orvostörténeti posztumusz művei várnak kiadásra. Élete hosszú és színpompás alkonyán szép könyvet, „útikalauzt” írt az 'Egészséges élet, derős öregség' egyszerű „titkairól”, a civilizáció ártalmas „áldásairól”. Egry József után talán ő volt a Balaton leglelkesebb festői rajongója, akvarelljeinek pasztellszínei annyira egyéniek, hogy aki egyszer látta, tárlaton száz közül is felismerné. Megérdemelne egy önálló kiállítást. Az egyik utolsó nagy orvosművész, aki 1983. november 23-án fejezte be alkotó életét. Németh László egykori kezelőorvosa, Teleki Pál öngyilkosságának közvetett tanúja (Bakay László tanártársa bizalmasan is szuicidumot mondott), az önálló magyar tüdőgyógyászat megteremtője, aki „népben-nemzetben” gondolkodott. A legjobb erdélyi hagyományokhoz híven.

Szállási Árpád

Bartók Imre (1892–1979) és a magyar szemészet szemész történései

Az úgynevezett kisszakmák közül hazánkban az oftalmológia nyerte el leghamarabb az önállóságát. A pesti egyetem már 1804-től külön tanszékkal rendelkezett, megelőzve több nyugati univerzitást. Bartók Imre szerint ez részben a bécsi hatásnak tulajdonítható, másrészt a napóleoni háborúk oly mértékben terjesztették el e tájon a trachomát, hogy tenni ellene valamit csakis szervezett szemészeti szakképzéssel lehetett. Mindkét megállapítás igaz, bár bizonyos kérdőjeleket egyik sem nélkülöz. Ugyanis: a bécsi Beer-klinikán tanulta a szemészetet a mieinkkel egy időben a berlini C. F. Graefe (a nagy dinasztia megalapítója), a nápolyi Quadri, valamint a zöldhályogban a szemnyomás fokozódását felismerő glasgow-i William Maczkenzie, hogy csak a legkiválóbbakat említsük, katedraalapítás terén mégis megelőztük őket. Másrészt a kis korzikai káplárból nagy francia császárrá nőtt hadvezér seregei Madridtól Moszkváig szinte az egész öreg kontinensünket végigharcolták, így a vaksággal fenyegető egyiptomi szembetegséget elvileg mindenhová behurcolhatták. Az is tény, hogy az osztrák birodalmi protomedicus Andreas Stift a pesti fakultás vezetőinek ellenkezésére vitte keresztül tanszéket önállósító akaratát, melyért utólag csak hálások lehetünk. A szakosított magyar szemészet így közel 200 éves múltra tekinthet vissza. Nem csekély büszkeséggel, ahogy az szemészeink történetírásából kiderül. Mert még a nagyszakmáknak sincs nálunk ekkora „sajátművelésű” írott története. E megőrkítő ténykedés nemcsak századunkra szorítkozik, bár a zöme-java ekkor került ki a nyomdából. Stílszerűen szólva a történelmi látótérben alig maradt „vakfolt”, az esetlegesen előforduló párhuzamos bemutatás sem okoz történelmi „kettőslátást”, csak a látószögek változnak és az összkép válik színesebbé, teljesebbé.

Az oftalmológiai történetírás nálunk elsősorban önéletrajzi, életrajzi jellegű. Olyan történelmi háttérbe helyezve, mely a személyes ügyeket, közösségi érdekeltségűvé változtatja.

A szemészek naplószerű életrajzi summázatának hagyománya a nagyváradi Grósz-dinasztiával kezdődik. Grósz Emil professzor anyai nagyapja Grósz Frigyes 1830-ban köztudottan szemész kórházat alapított Erdély kapujában, hogy e forgalmassága révén veszélyeztetett vidék szegény népe ingyen jusson szakellátáshoz. S mikor a „vakok gyógyintézetének működéséről” kis könyvecskéje 1846-ban megjelent, eredményeit statisztikai adatokkal hitelesítette. Ez lett valamennyi vidéki szemész-kórházunk virtuális mintaképe, noha „jegyzőkönyv” készítésében példáját már nem követték.

A nagy pesti orvosi iskola (Balassa, Semmelweis, Korányi Frigyes, Bókai, Lumniczer) fénykorában a tanszékevezető Lippay Gáspár helyett Hirschler Ignác főorvos képviselte a korszerű szemészetet. Ő is ránk hagyott egy „önéletrajzi töredéket”, igaz, hogy német nyelven. Ugyanis a császárvárosi Rosas és a párizsi Desmarres professzor klinikáján eltöltött évek színes megőrkítését elsősorban a szakmabélieknek szánta, azok viszont Tiroltól Lembergig valamennyien beszéltek Arlt és A. Graefe nyelvét. És akkor Helmholtz hallatlan hatásáról még nem is szóltunk.

Visszatérve a hazai szemészek történetírásához, a századelő az intézeti felzárkózás ideje. A szakmait már elvégezte Schulek Vilmos, akinek sokra kötelező katedráját 1905-ben Grósz Frigyes unokája, a harmadik generációbeli Grósz Emit vette át. Impulzív egyéniségét és páratlan szervezői tevékenységét avatott tollú tanítványa, Bíró Imre idézi elénk, szépirodalmi színvonalon. A forrásanyag adva volt, egyrészt öt évig dolgozott a szeretett-rettegett Mester mellett, másrészt Grósz Emil professzor is megírta (igaz, sokkal szikárabban) pályafutása emlékezetét. Címe megtévesztően szerény, hiszen nemcsak a munkában eltöltött ötven esztendő hiteles leltáranyagát tartalmazza. Az önéletrajz ugyanis természetesen visszavetül a nagyapa nagyváradi szemkórházáig, amely a bihari Grószok meghatározó élményévé vált. Megismerjük belőle azt a Tiszák és Arany János bűvöletében élő váradi konzervatív világot, melyben a „holnaposok” Ady Endrével az élen már annyira nem érezték jól magukat. A szabadságharc emlékeiből élő orvosapát, aki még láthatta fiának fiatalon magasba tartó pályáivét. A legendává lett professzorokat (Eötvös Loránd, Than Károly, Korányi Frigyes, Schulek Vilmos), s a nyomukba szegődő méltó utódokat. Az orvosi fakultás történetét 1905-től 1936-ig tanárként belülről nézve és formálva. A II. sz. klinika megszervezését, az Orvosképzés beindítását. Bizton állíthatjuk, Grósz Emil önéletrajza nemcsak orvostörténelmi dokumentum. Talán a magyar medicina legteljesebb betűtáblója, melyet professzor autobiográfia formájában készített. Bár a kilenc fejezet közül csak elsőnek a címe, s a 200 oldal alig egyharmadát foglalja magába. Az ökonomikus szerkesztés áttekinthetősége példaszerű, Markusovszky Lajostól Tóth Lajosig mindenki „a helyén van”, s kisugárzik belőle a két világháború közti helyzetünk tragikumai. Midőn a Trianon utáni elszigeteltségünkből való

kitörést oly kevesen támogatták. Közben a bezárkózási tendenciák is erősödtek. Amikor Korányi Sándort és Grósz Emilt nyugdíjba küldték és klinikájukat megszüntették. Mert „egy klinika nem halhat meg” (sőt ez esetben kettő), ahogy azt már Bíró Imre idézett rekviemje megállapította. Életszerűen jeleníti elénk ezt az idő impulzusaitól örökmozgásban lévő professzort, aki a percekhez igazodott és ténykedéseire óramutatót lehetett igazítani. A pedáns tisztaság, valamint a precíz műtéti kivitelezés megszállottját, a rezzenéstelen álarc mögötti mély humanizmusát, a szervezethez és a szervezés sohasem öncélú hajszolását. A szigorúságtól „hírhedt” Grósz-klinikát, ahol fontossági sorrendben az orvosok az utolsó szektorba szorultak. Nem a megalázás, hanem a hivatás iránti alázat kifejezése céljából. Hazánk utazó orvos nagykövete volt akkor is, amikor már a hála ellenkezőjére számíthatott. Kint maradhatott volna külföldön, de a kapitány nem hagyta el a süllyedő hajót. Sorsa megkímélte mind az egyéni, mind a közösségi tragédiától, s hogy klinikája nem halt meg, a szemészek szemészettörténeti munkássága is bizonyítja. Bíró Imre könyvében Grósz Emil nagy alkati ellenkezőjének megtestesítőjéről, Blaskovics László professzorról is plasztikus képet kapunk. Talán nem hitelrontás egy-két módosító észrevétel megtétele. Ugyanis a zseniális operatőrnek 1938-ban megjelent ‘Eingriffe am Auge’ című műtéttanát Kettesy (akkor még Kreiker) Aladár nemcsak németre fordította és sajtó alá rendezte, hanem egyben szerzőtársa is volt. Ahogy az részben Bartók Imre szemészettörténetéből, továbbá Alberth Béla professzor munkájából kiderül. Miként a mesterré vált tanítvány sem felejtette el az 1945. évi második átdolgozott kiadás német, majd az 1947. évi spanyol nyelvű kiadás címlapján Blaskovics professzor nevét feltüntetni. A magyar orvostörténészek doyenje felteszi a „költői” kérdést a Presse Medicale reprezentatív magyar számának megjelenése kapcsán:

„...micsoda érveket vonulathatott fel Grósz Emil, a meggyőzés és a rábeszélés micsoda tűzijátékát rendezhette, hogy a sovinszta franciák legnagyobb orvosi folyóiratukat egy, a szemükben nem számító, kis náció szolgálatába állították.”

Tegyük hozzá, mivel 1938-at írunk, az ősi ellenségük szövetségesének a szolgálatába. Ennek kikutatása külön tanulmányt érdemelne, írja jó tollú szerzőnk. Pedig erre megvan a kézzelfogható és elfogadható magyarázat. Ugyanis ekkora gesztus elképzelhetetlen velünk rokonszenvező francia professzorok nélkül. És az a két párizsi professzor még élt és hatott, amikor a magyar szám kiadását már elhatárazták. Az egyik J. Darier, a pesti születésű dermatológus tanár, akinek magyarbarátságát nem kell bizonygatni. Nagyrészt neki köszönhető, hogy a Nékám-iskola minden tagja eltöltött egy-két évet a párizsi St. Louis kórház dermatológiai osztályán. A másik R. J. Sabouraud professzor, a mykológia akkori pápája, aki Gruby Dávid kutatásai révén vált barátunkká. Aki legyőzve a győztes gall gőgöt, először nyújtott baráti jobbot német kollégáinak is. S lám micsoda groteszk fintora a sorsnak, e nemes gesztus elfogadását diszkriminatív törvény utasította el. Grósz Emil szívós ügybuzgalma mellett szerencsénk volt e két nagyszerű professzorral, akik halálukig hűek maradtak a megbékélés szelleméhez. Egyikük sem élte túl az 1938-as esztendőt.

Az első aktív oftalmológus és tudatos szakmatörténész az a már említett Bartók Imre, akiről születésének centenáriuma elhalasztott el megemlékezni. Már 1931-ben 55 oldalas tanulmányt közölt a szemorvoslás magyarországi történetéről. Ez képezte később megjelent könyvének az alapját, ami annyival teljesebb, amennyiben nemcsak a tanszéki történetet tárgyalja. Visszakalandoz honfoglaló őseinkig, akiktől szájhagyomány útján a népi orvoslás sámánisztikus varázsa ered, majd a krisztianizált misztérium közegeiből eljut a racionális megfigyelésekig, melyek tetemes részét a tudományos medicina is hasznosította. A királyi dinasztiaknál dívó megvakítási szokástól (pl. Vak Béla) a szentek és okulisták gyógyító gyakorlatáig tárgyalja a látószervünkkel kapcsolatos feljegyzéseket. Másodlagos közlések ezek, főleg Magyary-Kossa, Demkó Kálmán és a Történeti Tár adataira támaszkodva. Summázó értéküket azonban ez mit sem csökkenti. E munka monográfiává bővített változata 1954-ben jelent meg, s váljék becsületére, sikerrel kerülte el az akkor kötelező vulgármarxista terminológia erőltetését. Bíró Imre kitűnő kiegészítő körképét már méltattuk. A Grósz Emil- és Blaskovics-biográfia után azonban hiányzott a harmadik Mester, a szintén Európa-hírű ifj. Imre József portréja. Ezt pótolta a Radnót Magda–Kenyeres Ágnes szerzőpáros, előbb angol, majd magyar nyelvű változatban. Itt is a családi örökség dominált, természetesen az egészen kivételes tehetséggel párosulva. Apja szintén szemészprofesszor volt, pályafutásukat nem feladatunk ismertetni. Az ifjabbik Imre József pályáíve sajnos csak az 1945. évig terjed. A szerzőpáros maradéktalanul rajzolta ezt meg, így a legilletékesebbektől kaptunk képet a Grósz–Blaskovics–ifj. Imre triász valóban európai rangú tevékenységéről.

A magyar szemészet írott történetéhez tartozik Batthyány-Strattmann László töredékes naplója is, kivételes erkölcsiségével különösen. S hogy a színképe még szélesebb legyen, e vidéken élő szent jelölt után egy magyar származású orthodox zsidó szemorvos, az Amerikában világhírűvé vált Links Arthur professzor is megírta magyarországi visszaemlékezését. Szépirodalmi ihletése, emelkedett szellemisége a Bíró Imréével rokon, mindkettejüké forrásértékű. A 20. századi magyar szemészek életrajzi-működési összefoglalását Györffy István készítette el, címszószerűen a száraz tényadatokra szorítkozva.

Az utolsó igényes egyszemélyi szemészeletrajz az idén jelent meg, Kettesy Aladár debreceni professzor születésének centenáriuma alkalmából. Tanszéki utóda, Alberth Béla professzor írta, s e könyv valóban külön recenziót érdemelne. Egyrészt mert szakmájában Kettesy professzor méltó a nagy triászhoz, egyéniségének színessége viszont senkiéhez sem hasonlítható. E sorok írója még öt hallgatta, mindössze fél évig, de máig emlékszik minden mozdulatára. Igaza van a szerzőnek, ő volt „a szemészet utolsó polihisztorja.”

Azt hiszem a fentiek kellőképp bizonyítják, a magyar szemészetnek kiváltságosan gazdag a saját történetírása. Kíváncsian várjuk, ki fogja ezeket a biográfia-mozaikokat történelmi körképpé komponálni. Horus tekintete, az ondszat szem rajta, mely stílszerűen Kettesy professzor sírkövének függőleges lapjára került. A látás visszanyerésének szent szimbóluma a szemgyógyászat sok ezer éves történetében.

Szállási Árpád

Gortvay György (1892–1966)

Orvostörténelmünknek nem egy kimagasló alakja a medicina több ágazatában örökítette meg munkásságával nevét. Ezek közé tartozik Gortvay György, aki kiváló orvostörténész és nagyformátumú egészségpolitikus volt. Hogy az utóbbi jelző nem elhamarkodott, arra az is példa, hogy nemcsak egészségügyi gyakorló muzeológusként volt kiemelkedő, de munkássága utat nyitott a modern orvosi dokumentáció és informatika felé is. Fájó érzés, hogy alakjának megidézésére a jubiláris megemlékezések megszokott mechanizmusa szolgáltatott alkalmat.

Gortvay György 1892. január 16-án az Ung megyei Vajkócon született, református értelmiségi családban. Iskoláit Sárospatakon végezte, orvosi oklevelét 1915-ben szerezte, a pesti tudományegyetem orvoskarán, majd azonnal orvosi szolgálatra vonult be. Több fronton teljesített szolgálatot, legutóbb az olasz harctéren. A háború után a belügyminisztériumban, majd a népjólétiben elsősorban a munkavédelemmel, az iparegészségüggyel és természetesen az általános közegészségüggyel kapcsolatos szakigazgatási területen dolgozott. Munkáját nagyra értékelték. Rockefeller-ösztöndíjjal a Harvard Egyetemre, majd a londoni Országos Orvosi Kutatóintézetbe került. 1927-ben, a társadalomegészségtan magántanára lett. Ezt követően az Országos Közegészségügyi Intézetben (OKI) az iparegészségügyi vonatkozású kutatásokat irányította. Az itt végzett teendők gyakorlatibb irányú végzésének igénye szólította őt az Országos Társadalombiztosító Intézetbe (OTI), mely a Johan Béla fémjelezte kor kiemelkedő intézménye volt az OKI mellett.

Gortvay Györgyöt a szakmai kutatások mellett élénken foglalkoztatta a minél hatékonyabb egészségügyi felvilágosítás. Érdeklődése és hozzáértése eredményezte, hogy 1928-ban megbízták az Egészségügyi Múzeum megszervezésével, mely már az elmúlt század nyolcvanas éveiben tervként szerepelt. E múzeum, amely a II. világháború eseményeinek esett áldozatul, alapos orvostörténeti beágyazottságban ölelte fel a munka- és iparegészségügy, a balesetelhárítás, a népbetegségek elleni védekezés és az egészséges életet modellező korszerű felvilágosítás különféle területeit. Gortvay elve volt, hogy a múzeum ne legyen statikus „tárlat”, hanem cselekvésre ösztönző intézmény. Ezt szolgálták a segédeszközök, filmek, kiadványok, plakátok és olyan rendszeres akciók, melyek során az egészségvédelem szakemberei keresik a kapcsolatot a közönséggel és nem bízzák a hatékonyságot pusztán a tárgyak, felvilágosító anyagok közszemlére tételére. A múzeum híre külföldre is eljutott. Ennek köszönhető, hogy a magyar fővárosban rendezték meg az V. Nemzetközi Iparegészségügyi és Balesetvédelmi Kongresszust, szerencsésen erre az időpontra időzítették az egészségügyi múzeum átszervezésének befejezését és megnyitását. A harmincas évek második felében Gortvay több európai nagyvárosban képviselte hazánkat és érdemei elismerésül a Népszövetség kebelében működő iparegészségügyi és ifjúságvédelmi szervezet tagja, majd titkára lett. Ebben az időben jelent meg nagy elaborátuma a közegészségügy reformjáról. Tevékenységi köre már korábban kitágult: ráhárult az ipari tárca munka- és balesetvédelmi osztálya, majd két évvel később az állami munkaközvetítő hivatal tudományos irányítása, melynek hatáskörébe az e területen folyó orvosi kutatás, a pályaválasztási tanácsadás és maga a múzeum is tartozott.

Elhalmozták feladatokkal. Ennek ellenére Gortvay nem volt simulékony egyéniség. Nemcsak szaktudása, véleménye is volt. A háborút elítélő kijelentései miatt sok kellemetlensége támadt. Először csak hivatali mellőzésben volt része. A német megszállás után azonban a Gestapo foglya lett. A háborút követően először az iparügyi minisztérium újjászervezésében vett részt, majd a népjóléti minisztérium államtitkáraként tevékenykedett. Magántanár lett munkaegészségtanból, az OKI élére került, de hamarosan le kellett mondania. Olyan vádak érték, amelyek már a koncepciók perék hangulatát vetették előre, olyasmivel vádolták, ami teljes ellentétben volt életével, elveivel, eszményeivel. „Tartós betegségre való hivatkozással” nyugdíjazása kérésére készítették. Ezzel életének egy korszaka lezárult, amely az egészségpolitika számos területével fonódott össze. Kezdődött egy másik, ami a hazai újabb kori orvostörténelem megújulását eredményezte.

Szívesen fordult az orvostörténelem felé, hiszen korábban számos ilyen tárgyú cikke, tanulmánya jelent meg. Az orvostörténelem ekkoriban „semleges” területnek számított, hiszen a hivatalos orvostudományban sem rendes, sem fakultatív tárgyként még nem szerepelt. Gyűjteményi alapjai a Budapesti Kir. Orvosegyesület megszűntetésével megsemmisültek, új formái – pl. az Országos Orvostörténelmi Könyvtár 1951 tavaszán, a feloszlott gyógyító szerzetesrendek és az orvosegyesület

megmaradt könyvállományából – csak körvonalazódtak. (...) Ezekben az években több értékes dolgozatában hívta fel a figyelmet az orvostörténet fontosságára, s emlékezett meg a szakma kiválóságairól (– *a szerk. kieg.*).

Az újjászervezett Akadémia akkor felállított orvostörténelmi szakbizottsága tagjává fogadta, és megbízta Gortvay Györgyöt a magyar orvos- és egészségügy, majd a magyar orvosi szaknyelv kialakulása történetének megírásával. Az első témakör első része – ‘Az újkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története’ – 1953-ban meg is jelent, gazdagon illusztrálva. A könyv logikus rendszerben, részben szakmailag is differenciálva nyújt áttekintést az orvos-elmélet és gyakorlat, a gyógyszerészet és természettudományok, az egészségügyi ellátás és szakigazgatás története, sőt, az orvostársadalom szakmai, közéleti és egyéb tevékenysége színteréről. Noha a munka nem hibátlan, ilyen formátumú és szerkezetű összegezését még nem kaptuk a tárgyalt időszaknak. Az eredeti téma elkészült második kötete, az Akadémia birtokában van, kiadásra még nem került.

Gortvayban mindig élt az igény a hazai egészségügy történetének szintetikus összegzésére. E törekvést jelzi, hogy 1958-ban kiadta ‘A magyar közegészségügy állapota és az egészségügyi fejlődés útja az utolsó évszázadban’ c. munkáját, amelynél jobb összefoglalás hazai szerzőtől nem látott napvilágot.

Harmadik orvostörténelmi tárgyú könyve 1966-ban jelent meg. E mű tulajdonképpen Semmelweis halála centenáriuma készült Zoltán Imrével közösen, nagy gondnal és sok fontos adat felsorakoztatásával, tévedések kijavításával ismertetve a nagy magyar orvos életét, szakmai tevékenységét, korát. Lehet, hogy azóta jelentek meg magasabb igényű és nagyobb terjedelmű feldolgozások és értékelések e témáról, de Gortvay–Zoltán munkája volt az első alapos, tudományos igényű, a fölösleges emócióktól mentes szakmai monográfia. Eredeti dokumentumokhoz nyúlt, ellenőrizte a korábbi adatokat, újra áttekintette a bécsi levéltárak anyagát, kutatott a hazai forrásokban és teljes, tudományos és emberi kép megalkotására törekedett. Igaz, a Semmelweis halála körüli homályt neki sem sikerült megfejtene, de e mű nyomán születtek meg az újabb kutatások, melyek hozzájárultak Semmelweis-képünk hitelesebbé tételéhez.

Gortvay orvostörténelmi kutatásai mellett 1954. július 1-től a Magyar Enciklopédia tudományos orvosi szerkesztője lett. Fordulat életében 1957-ben következett be, amikor az Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ igazgatójává, majd egy év múlva a budapesti Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának (egykori Wesszprémi-könyvtár) igazgatójává nevezték ki. Első helyen a hazai orvosi szakmai informatika rendszerének megszervezésére tett kísérletet. Egy ideig párhuzamosan irányította a dokumentációs intézetben folyó munkát is. Itt, a Belső-Józsefvárosban, a „belső klinikai telepen”, a lakása közelében végezte munkáját haláláig.

1965-ben ünnepi cikkben méltatta Semmelweiset halála centenáriumán. Majd abból a megdöbbenésből kiindulva, hogy a világ nagy orvosi szaklapjai, diszciplínájuktól függetlenül, jelentős teret szentelnek az orvostörténelemnek és orvosi művelődésüknek, az Orvosi Hetilap arculatának is gazdagodását jelentené, az ilyen témájú, olvasmányos, egyben igényes írások rendszeres közzélése. Az ötlet Trencsényi professzor buzdításával és tanácsaival, a ma is létező Horus formájában valósult meg. Amíg kezdetben Gortvayra hárult az oldalak megtöltésének feladata (érdekes publikációi jelentek meg Comeniusról, Schoepf-Mereiről, Csorba Józsefről, Benkő Sámuelről, a himlőoltás honi kezdeteiről – *a szerk. kieg.*), lassan szaporodtak a szerzők, mára már az ifjabb nemzedék jelentkezése is mindennaposá vált, sőt újabban illusztris külföldi szerzők is megtisztelik a Horust tanulmányaikkal. (...)

A sokoldalú életművön belül, itt hajtunk fejet a Horus alapítója emléke előtt, akinek munkásságát ez ideig nem értékeltük kellő módon.

Kapronczay Károly

Bencze József
(1893–1970)

„Amikor egy ismeretlentől megkérdeztük, melyik temetőbe menjünk Bencze dr. gyászszertartására, megmagyarázta és hozzátette: »Nagyon kedves ember volt«. Valóban ez jellemezte... Pedig megjárta a poklokat, a koncentrációs táborok, testi és lelki gyötrelmek Golgotáját... Mégis, mindez a szörnyűség úgy múlt el életigenlő egyénisége felett, mint valami rettenetes álom. Fájdalmát rendkívül tevékeny életben oldotta fel: ...kristályosodási maggá vált a megye és az ország különböző társadalmi mozgalmában.” (...)

*

1958-ban részt vett az első hazai főiskolai orvostörténeti tankönyvsorozat (egyetemi jegyzet) összeállításában, tollából a középkori gyógyásatról szóló kötet jelent meg. A sorozat a következő kötetekből állt (– *a szerk. összeáll.*):

Mérei Gyula: Az orvostudomány története. 1. rész. A történelem előtti idők. A primitív népek gyógyászata. Az ókor orvostudománya. Bp., 1958. 70 p.

Bencze József: Az orvostudomány története. 2. rész. A középkor. Bp., 1958. 67 p.

Hahn Géza: Az orvostudomány története. 3. rész. Bp., 1958. 33 p.

Szodoray Lajos: Az orvostudomány története. 4. rész. Bp., 1958. 48 p.

Hahn Géza: Az orvostudomány története. 5. rész. Bp., 1958. 79 p.

*

„Munkásságának egyik csomópontja a magyar népi gyógyászat kutatása volt, ebből a tárgykörből lett az orvostörténelem első kandidátusa is. Disszertációját 'A majorok és puszták, mint az empirikus orvoslás és a babonás hiedelmek megőrzői' címmel írta és védte meg (1960). Az Orvos-Egészségügyi Szakszervezet Orvostörténelmi Szakcsoportjának ő volt az első főtítkára (1958), majd a Magyar Orvostörténelmi Társaság első elnöke (1966).

Sokat foglalkozott Vas megye egészségügyi történetével, a megye kórházainak 100 éves történetével. Különösen jelentős érdemei vannak abban, hogy Markusovszky Lajos életrajzát dokumentumok feltárásával gazdagította, emlékét megörökítette. Nagyon szép orvostörténelmi értékű tárgyakkól, eszközökből álló gyűjteménye páratlan a maga nemében...”

Az Orvostörténeti Közlemények és más szaklapok hasábjain megjelent számos történeti dolgozata, forrásközleménye megőrzi nevét a magyar orvostörténelem számára.

B. G.
[Buzinkay Géza]

Ruttkay László
(1896–1971)

(...) Ruttkay László 1896. május 29-én született Trencsénben. Anyja G. F. Händel, a nagy német zeneszerző családjának Magyarországra szakadt ágából származott. A szülőföld mellett az anyai család is hozzájárult nagy nyelvtudásának megszerzéséhez: a magyaron, németen és szlovákon kívül elsajátította a lengyel, francia és cseh nyelvet is. Közvetlenül érettségi után katonaként harcolt az első világháborúban az orosz és a román fronton. Ezt követően a kassai Jogakadémián tanult, majd Pozsonyban szigorlatozott. Doktori diplomájának megszerzése után Budapestre költözött. Bírói pályafutásának állomásai voltak: a Pestvidéki Törvényszéken gyakornok; a Nemzetközi Döntőbíróóságok Kormány megbízotti Hivatalának fennállása során, 1938-ig előadó bíró; ezután 1948-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig az Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Osztályának kúriai bírójaként működött. Az elmúlt két évtizedben fordítóként dolgozott.

Jogászi, bírói pályafutása mellett a magyar művelődéstörténet rajongója és művelője volt. Már a két világháború között, hivatalos útjai során is gyűjtötte belföldön és külföldön a művelődéstörténeti adatokat. Egyre jobban elkötelezte magát az orvostörténelemmel is. Ehhez elsősorban Jeszenszky (Jessenius) János (1566–1621) alakja vezette el. Jessenius életművének és korának feldolgozásához – több évtizedes adatgyűjtés után – az 1950-es években fogott hozzá. A Magyar Orvostörténelmi Társaság keretében több ízben tartott róla értékes és élvezetes előadást. Résztanulmányai közül Jessenius wittenbergi éveivel foglalkozó dolgozata az Orvostörténeti Közleményekben jelent meg. Feldolgozta a témát egy kitűnő monográfiában ennek azonban már csak nyomdába adását érhette meg, hiszen az Orvostörténeti Könyvek sorozatában 1972-ben jelent meg. Hagyatékában maradt egy regényes feldolgozású Jessenius-életrajz is. De értékes dolgozattal gyarapította a magyar fürdőtörténeti irodalmat is: az Orvostörténeti Közleményekben jelent meg a Trencsénteplic 18–19. századi történetéről írott munkája is.

A hagyatékában maradt számos orvos-, művelődéstörténeti és novella-kézirat mellett megjelent nagy számú cikke, dolgozata – 1940-ben kiadott neveléstörténeti könyve. Mindezek nemcsak az elmélyült, nagy kultúrájú művelődéstörténészre, hanem a szellemes, jó íróra is vallanak. (...)

B. G.
[Buzinkay Géza]

Jáki Gyula
(1898–1958)

(...) Jáki Gyula – a szegedi orvosegyetem rektora, az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményeinek szerkesztőbizottsági elnöke, az Orvosegészségügyi Dolgozók Szakszervezete Orvostörténeti Szakcsoportjának elnöke – 1898-ban született Győrött, családja eredetileg Kőszegről származott el. Anyai ágon felmenő rokonai Schoepf-Merei és a Lumnitzer-család és ez a nagy örökség élt és lobogott, mindig szépet és jót akaró lényében.

Mint sebészprofesszor, mint elnök, mint kutató orvostörténész mindig csak munkára serkentett, példát nyújtott, biztatott és támogatott: okosan, jól és lelkiismeretesen dolgozni, mert annyit ér az ember, amennyit dolgozik... Valóban sokat dolgozott és kitűnően dolgozott élete minden sokoldalú munkaterületén.

Jellemében a kitűnő sebész energiája csodálatos harmóniában olvadt össze a minden szépért rajongó művészlélekkel. Mert az volt: művészlélek. A tudomány, a kutatás, a közérdek, az emberszeretet, a tökéletes és nemes humánus patinás művésze. (...)

Hányszor mondta a balatonfüredi öreg sétány fái alatt:

„Nekünk, sokat, nagyon sokat kell dolgoznunk és produkálnunk, előre kell vinnünk a magyar orvostörténet kutatását, mert ebben elmaradtunk... Össze kell fognunk, meg kell alkotnunk az Orvostörténeti Könyvtár mellett a Múzeumot és Kutató Intézetet, hogy bátran mutathassuk ország-világ előtt, hogy a hazai orvostörténet színvonala eléri bármely külföldi államét...” (...)

Rengeteg sebészeti tudományos munkája mellett nagyon sok kisebb-nagyobb orvostörténeti tanulmánya van, amelyek közül is kiválik a Schoepf-Merei életrajzi kutatása és a debreceni kirurgus tanulmánya a 18. századból, a Billroth-életrajz, a szabadságharc orvosairól írt dolgozatai, s más fontos tanulmányai. (...)

Bencze József

Raffy Ádám (1898–1961)

Jelentős szellemi hagyatékán osztozik a szépirodalom és az orvostörténelem. A szépirodalmi orvostörténelem a tudományos népszerűsítést, kompromittálás nélküli kompromisszum a műfajok integritásának tiszteletben tartásával.

Raffy Ádám műfajötvözetére kivétel, az alkotó elemek előnyös tulajdonságait egyesíti, ezért alkalmas a gyors elavulás veszélye nélkül vállalt szerepének maradéktalan betöltésére. Legjobb műveinek olvasottságát az igényes szépirodalmiság garantálja, ihletője a tudománytörténet; Vesalius, Giordano Bruno és Rozsnyai Dávid, a megpróbáltatás e nagyjainak napjainkig világító élettörténete. A tudomány áldozatai ismerős szépirodalmi hősök lettek – ez Raffy Ádám írói érdeme és tudománytörténeti szolgálata.

A Bihar megyei Vértés községben született 1898-ban, de gyermekkorát a közeli Székelyhídon töltötte. Középiskolába a századelei, pezsgő szellemű Nagyváradra, Ady „peceparti Párizsába” került. Az első világháború kellős közepén tett kereskedelmi érettségit, majd különbözetivel beiratkozott a Budapesti Orvosi Egyetemre. A trianoni határ kijelölésével szülei Erdélybe kerültek, ezért orvosi tanulmányait már Kolozsvárott fejezte be. Diplomaszerezés után rövid időre az Arad megyei Vadász községbe került, majd a Majna melletti Frankfurt szülészeti klinikájára Traugott professzor intézetébe, akihez haláláig meleg barátság fűzte. Hazatérése után 1925-ben Aradon telepedett le, itt a Pozsgai-szanatórium nőgyógyásza volt 1938-ig. Kultúrtörténeti szárnypróbálgatásai után első könyve ‘A máglya’ (Giordano Bruno életregénye) 1936-ban jelent meg. A mediterrán világért olyannyira lelkes orvosíró, aki szellemi újjászületés nagy mártírja ihlette meg, aki

„...a campagnai nyugalom elmélkedő és termékeny éveiben a világ szellemóriásainak leheletétől lobogó fáklyává izmosodott, amely sercegő, nyugtalan fényével végigperzselt az ódon tanházak penészes folyosóin, a pedáns tekintélytudósok szűk látókörén és a babonás kor minden sötétségein..., hogy végül ad maiorem Dei gloriam és a tudománytörténet örök kárára... ut quam clementissime et citra sanguinis effusionem puniretur... azaz a legkönyörületesebben (tehát halállal), vére ontása nélkül (vagyis máglyán), büntetessék meg”.

Az író hősei közt szétosztja önmagát, hogy a jellemrajz több emberi hitelt nyerjen. Így ajándékozta Raffy Ádám ismert mnemotechnikai készségét a kopernikuszi tanok nagy megszállottjának, cserébe az élettrajzi élmény nagyszerűségéért, melyről patetikusan így vallott:

„Századok vihara elhozott egy parányit e hamvakból a késői kor alázatos krónikásaihoz is, és ez gyöngye tollára tűzte a termékeny hamut, hogy tovább adja mindenkinek, akinek a szíve tiszta és az értelme világosságra vágyik”.

Giordano Bruno mégegyszer megkísértette. ‘Ha Giordano Bruno naplót írt volna’ című könyve 1957-ben jelent meg.

A vitathatatlanul nagy ember felidézése után egy kevésbé egyértelmű, de hatásaiban jelentős életmű: Mesmer doktor regénye kerekedett ki tollából. Az állati magnetizmus nagy apostola csodadoktori látványossággal delejezte Bécs és Párizst, sikerekben a kortárs Mozarttal vetekedve. „És amíg tudós társaságok, szalonok, irigy orvosok, újságok és röpiratok ontják az istenítő jelzők és becsmérő szavak végtelen sorait, addig a minden csodára, de főleg minden változásra olyannyira áhító párizsi nép megindult a Place Vendôme felé” ... ahol Mesmer ténykedett. Az őskereső utókor a hipnózis előfutárát ismeri fel benne, lehántva róla a valódi és a hírnév ráaggatta sallangokat. Raffy Ádám közben a szakmai irodalmat sem hanyagolta el. Nőgyógyászati közleményei ez időben a németországi Zentralblatt für Gynäkologie-ben jelentek meg.

Nagyváradra 1938-ban költözött, ahol szintén nőgyógyászként ténykedett. A kolozsvári Független Újság ‘A folyam partján’ című rovatát 1936–1940 között írta, a kor fenyegető eseményeit kommentálva. Paracelsus regényes élete ‘A bölcsek köve’ 1940-ben jelent meg tollából. ‘A királyok doktora és a doktorok királya, a medicina Lutherje’, aki Rotterdami Erasmusnak a szerzőhöz intézett fiktív levele szerint:

„...nem szakadt le a romanticizmustól homályos középkor szelleméről. Szemét legalábbis olyan mértékben irányította befelé a spekulatív játékok lelki arénájába, ahol trapézzen áll a logika, mint kifelé, a szabad természet feltáruló csodáinak végtelen síkjára. Paracelsus lelke a korok mezsgyéjén sistergő alkímista katlanban ellentéteket keverve ötvöződött, mint a higany a bölcsek kövével – de arannyá,

homogén értékke nem válhatott soha”.

Raffy Ádám a háborút a királyi Romániában internálva vészelte át. Közvetlenül a háború utáni írásai a nagyváradi Népakarat és Magyar Nép című lapokban jelentek meg. A Huszadik Század a Babeşről és Pavlovról szóló dolgozatait közölte.

Ismert íróként költözött 1947-ben Budapestre. Szinte természetszerűleg kíváncsított a Raffy Ádám írta hősök élére az anatómia nagy megújítójának, Andreas Vesaliusnak regényes élete. Miként Kopernikusz Ptolemaioszt, úgy detronizálta Vesalius Galenust a csalhatatlan tekintélytisztelet trónjáról. Jelképes, hogy a ‘De corporis humani fabrica’ és a ‘De revolutionibus orbium coelestium’ azonos esztendőben jelent meg.

Vesalius „ő maga boncolt és a hallgatóságnak maga mutatta és magyarázta a szóban forgó testrészt, módszeresen, tervszerűen, pontosan. Az első anatómus, aki nem magas katedrán ül, hermelines talárban, aki nem régi könyvekhez, elavult tantételekhez akarja idomítani a valóságot, hanem maga két kezébe veszi a munkát és tulajdon érzékszerveivel igyekszik megfogni és lerögzíteni a dolgokat úgy, mint vannak”.

Vesalius, Ambroise Paré, Sylvius adnak egymásnak találkat a regény lapjain Párizs villoni hangulatában, majd felvillantja Vesalius kényszerkalandos útjainak legutolsóját a Szentföldre, ahonnan többé nem tért meg.

Egyik utolsó – Passuth László szerint írójának legkedvesebb – műve 1955-ben jelent meg a 17. századi Erdélyről. A „Két malamkö” között őrlődő parányi ország urai a York és a Lancaster házat megszegyenítő vérengzéssel irtották egymást, s a szelíd-okos Rozsnyai Dávid utólagos megszólaltatásával a regény lapjain egy magyar főszereplővel Bécstől Isztambulig vonagló, shakespeare-i véres dráma elevenedik meg.

Írásszenvedélyének „melléktermékei”: filmforgatókönyv (Erdélyi Szent Johanna), rádióhangjátékok, tudománynpszerűsítő cikkek.

Az Orvosi Hetilapban a ‘Terhesség és lues’, a Therapia Hungarica ‘La menopause et la vitamine E’ című szakdolgozatát közölte.

Az olasz orvosírók folyóirata, a torinói La Serpe 1960 decemberében közölte ‘Cecov in Ungheria’ című tanulmányát. Az olasz orvosírókhoz szoros bárátság fűzte, részt vett Montecatiniában a kongresszusukon.

Az Orvostörténeti Közleményekben főleg a 16–17. század orvostörténelmével foglalkozó közleményei jelentek meg.

A nem orvostörténeti regényei az újabb kiadás hiányában kevésbé ismertek.

A mindig korai halál egy kiváló, aktív gynekológust és újabb regénytervekkel teli író, a reneszánsz utolérhetetlen ismerőjét ragadta el tíz évvel ezelőtt.

Jóllehet a szépirodalmi orvostörténelem a bestseller írások kincsesbányája; a valóságmag regényes körítéssel a kultúrsznobok kedvelt tápláléka és az ügyes tálalók biztos tartaléka, Raffy Ádám elkerülte e csábító buktatókat, mert tehetsége többre predesztinálta. Maradandóan szólni a halhatatlanokról, a kései krónikus alázatával. „Exegit” monumentum aere perennius – s a talapzatról neve letörölhetetlen.

Szállási Árpád

Horánszky Nándor
(1899–1976)

Horánszky Nándor főorvos a Magyar Orvostörténelmi Társaság munkás tagja volt. 1899. december 11-én született Budapesten. 1923-ban Budapesten fejezte be orvosi tanulmányait. Hat évig volt Schaffer Károly mellett gyakornok és tanársegéd, majd az OTI osztályvezető főorvosa. 1940–42-ben a Schwartzter-szanótiumban, illetve a Siestában működött vezető főorvosként. 1942-től nyugdíjazásáig (1969) dolgozott az Ideggondozó Intézetnél mint vezető főorvos. 1945–46-ban ő szervezte meg, illetve szervezte újjá a budai ideggondozást, az ideggondozó hálózatot. Évekig tartó betegsége után 1976. november 30-án hunyt el.

Temetésén kollégái nevében Várady Géza, a Fővárosi Ideggondozó Intézet igazgatója többek között így emlékezett rá:

„Sorsa, élete egybefonódott a magyar elmegyógyászat eddigi sorsával. Dédapja, Schwartzter Ferenc és nagyapja, Babarci Schwartzter Ottó, a hazai tudományos pszichiatría megteremtőinek példáját követve vállalta erkölcsi és szellemi örökségüket, kötelezte el magát az orvoslással, annak is legáldozatosabb szakával, az elmegyógyászattal. Ahogyan az ő nevük egybefonódott és elválaszthatatlanná vált a magyar tudománytörténettel és orvostörténelemmel, ugyanúgy élt Horánszky Nándor együtt a Főváros elmeegészségügyével, mentálhigiénéjével...

Tudott, mert hatalmas tudásanyaggal, kultúrával rendelkezett, akart, mert humanista, együtt érző ember volt. Az itt jelenlevő barátai, kollégái is mindig a bölcs, derűs, baráti és segítőkész munkatársra emlékeznek, akire mindig számíthattak nehéz helyzetekben.

Címre, megkülönböztetésre soha nem vágyott, mint szakmánk szerény munkása élt hivatásának, betegeinek.”

Szakirodalmi munkásságát 1928-ban kezdte meg. Az ötvenes évek végétől orvostörténelmi szakirodalmi dolgozataival jelentkezett, számos esetben az Orvostörténelmi Közlemények hasábjain. Legjelentősebb, összefoglaló jellegű munkája volt az ‘Országos Ideg- és Elmegyógyintézet 100 éve’ című kötetben megjelent fejezete a 19. századi magyar elmegyógyászatról, egy Deák Ferenc monográfia és a ‘World History of Psychiatry’ magyar fejezete.

B. G.
[Buzinkay Géza]

Palla Ákos
(1903–1967)

Élete utolsó másfél évtizedében kapcsolódott munkássága az orvostörténelemmel, közel az ötvenedik évéhez nevezték ki az Országos Orvostörténeti Könyvtár élére, amely feladatnak igyekezett mindig eleget tenni.

1903. augusztus 9-én született Aradon, ahol iskoláit is végezte. A nagybányai művésztelepen ismerkedett meg a festéssel, fa- és rézmetszetkészítéssel. Ebben az időben kezdett érdeklődni a régmúlt korok ipar- és képzőművészeti alkotásai, valamint irat- és könyvanyaga iránt. A két világháború között meglehetősen hányatott élet jutott osztályrészéül. Azok közé tartozott, akik áttelepülve a Romániához csatolt erdélyi területekről, nem könnyen találta meg érvényesülési lehetőségét. Egy időre Amerikába ment, Kanadában vállalt munkát. De nem tudott elszakadni Magyarországtól. Visszatérve jogi tanulmányokat folytatott és hivatalnoki pályára lépett, számvevőségi tisztviselőként dolgozott. Előbb a Vámhivatalnál, majd a Gyermekvédő Ligánál, végül pedig a Népjóléti Minisztériumban. A második világháború befejezése után – igen nehéz körülmények között – végezte egészségügyi szervező tevékenységét.

1951-ben megbízták, hogy az egykori egyházi könyvtárak orvostörténeti könyvanyagából, valamint a megszűnt Budapesti Kir. Orvosegyesület történeti könyvanyagából szervezze meg az Országos Orvostörténeti Könyvtárat. A szíve szerinti munkában kamatoztatni tudta könyv- és műértését, a műtárgyak iránti vonzalmát. Rendkívül nehéz körülmények között kezdte el szervező munkáját, hiszen az egykori budai Irgalmas rendi könyvtár három helyisége nem volt alkalmas a nagy mennyiségű könyvanyag befogadására, valamint korlátozott személyi és pénzügyi feltételek álltak rendelkezésére. Az első időben rendezetlen volt még a Könyvtár jogállása és gyűjtőköre, komoly raktározási problémákkal küzdöttek. Egy esztendő múlva már rendezett körülmények között fogadhatták az olvasókat, az Országos Orvostörténeti Könyvtár orvostörténész és orvostörténelem iránt érdeklődő olvasóiból kialakított egy olyan kört, amely már 1952-ben rendszeresen előadóestekre gyűlt össze.

Az itt elhangzott előadásokon a két világháború közötti időszak neves kutatói (Daday András, Diósadi Elekes György, Herczeg Árpád stb.) és az újabb nemzedék (Regöly-Mérei Gyula, Bencze József, Jáki Gyula, Réti Endre stb.) kaptak lehetőséget kutatásaik ismertetésére, az orvostörténeti élet újjászervezésére.

Három esztendő múlva, 1955-ben megindult az Országos Orvostörténeti Könyvtár kiadványaként az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei sorozata, amelynek első szerkesztője Palla Ákos volt. A nemzetközi visszhangra talált folyóiratot követte a Medicina Könyvkiadó által kiadott, de valójában az Országos Orvostörténeti Könyvtárban szerkesztett orvostörténeti könyvek sorozata. Ezen belül jelent meg Weszprémi István híres orvoséletrajzai négy kötetben.

Az Országos Orvostörténeti Könyvtárban tartott előadások, a folyóirat- és könyvkiadás már tükrözte azt a törekvést, amelynek eredményeként létrejött a MTA Orvostörténelmi Bizottsága, valamint 1958-ban az Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetén belül az Orvostörténelmi Szakcsoport. Palla Ákos mindkettőnek vezetőségi tagja lett, de munkássága elismeréseként három külföldi orvostörténeti társaság tagjai közé választották.

A megnövekedett feladatoknak már nem volt alkalmas az 1951-ben biztosított helyiség, így az Országos Orvostörténeti Könyvtár 1956 tavaszán új épületet kapott, hogy méltó keretek között biztosíthassa – a könyvtári célokon túl – a társasági élet követelményeit. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár valóban ezután vált azzá, amiért létrehozták. A könyvállomány gyarapításán kívül ekkor kezdik gyűjteni az orvostörténelem tárgyi emlékeit is, amit később a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumnak engedtek át. A Könyvtár ekkor vált az újból megindult orvostörténeti társasági élet központjává, maga köré tömörítette az érdeklődőket és a kutatókat. Ezt jelképezi, hogy 1958-ban az Orvostörténelmi Szakcsoport az Országos Orvostörténeti Könyvtárral közösen megrendezte az első hazai Orvostörténeti Kongresszust és több orvostörténeti vándorgyűlést szervezett (Pécsen, Debrecenben). Ezekben Palla Ákos kezdeményező szerepet játszott.

E széles körű tevékenység mellett orvostörténeti kutatásokat is végzett. Elsősorban középkori problémákkal, latin nyelvű hazai orvosi kéziratokkal foglalkozott, így a Biga salutis kérdésével (1954-ben), a veszprémi puteus leprosummal (1956-ban), a szkíta cserge fogalmával (1957), a Sibilla unguentaria jelentőségével (1959-ben) majd a lepra és a középkori magyar kórházügy történetével is.

Közleményeinek száma tizenhat az orvostörténelem tárgyköréből, valamint részt vett több jubileumi kiadvány, így 1957-ben az Orvosi Hetilap centenáriuma készült album szerkesztésében. A magyar orvostörténelemért tett munkásságáért 1959-ben – az elsők között – elnyerte a Wespriemi István Emlékérmét, valamint 1965-ben a Szocialista Kultúráért kitüntetésben részesült.

1967. május 29-én hunyt el Budapesten. Halála után az egészségügyi miniszter az egymás mellett szervezett Országos Orvostörténeti Könyvtárat és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumot egy intézetté egyesítette 1968-ban, így Palla Ákos munkáját és emlékét őrző intézet.

A hazai orvostörténelem nagy utat tett meg az elmúlt évtizedben, megalakult és megszilárdult az intézet, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, nemzetközileg ismertté vált az Orvostörténeti Közlemények és kiszélesedett a Magyar Orvostörténelmi Társaság. Olyan elismerésben részesült, amihez foghatót sohasem láttunk; Budapesten került sor a Nemzetközi Orvostörténelmi Társaság és a Magyar Orvostörténelmi Társaság közös rendezésében a XXIV. Nemzetközi Orvostörténelmi Kongresszusra. Éppen jelentős eredmények teszik indokolttá, hogy e két évfordulóval összefüggésben megemlékezzünk a két alkotó elemből egy intézetté vált intézmény első igazgatóiról. De ragadjuk meg az alkalmat, hogy egy villanásra azokat is megemlítsük, akik az orvostörténelem kiemelkedő alakjai voltak az elmúlt esztendőkből és már eltávoztak közülünk.

Idézzük fel Jáki Gyula professzort, az Orvostörténelmi Szakcsoport első elnökét, Bencze Józsefet, a Magyar Orvostörténelmi Társaság első elnökét, Haranghy Gyula professzort, és Regöly-Mérei Gyulát, a MTA Orvostörténelmi Bizottságának éveken át elnökét és titkárát, Sós József, Halmai János, Gortvay György professzorokat, számos kiemelkedő orvostörténeti munka szerzőit.

Kapronczay Károly

Szodoray Lajos (1904–1980)

Szodoray Lajos 1904. március 26-án Budapesten született. Édesapja bankfőosztályvezető volt. 1937. május 27-én feleségül vette Jóna Bertát, aki szintén orvos volt. Négy gyermekük közül Antal mérnök volt, 52 éves korában elhunyt; Erzsébet tanárnő Svájcban él, Péter Budapesten főorvos, Éva banktisztviselő Debrecenben, unokája a DOTE hallgatója. Szodoray Lajos középiskolai tanulmányait a budapesti II. kerületi főgimnáziumban végezte, mindvégig jeles eredménnyel. 1922-ben iratkozott be a Pázmány Péter Tudományegyetem orvoskarára, ahol 1928-ban doktorrá avatták. Előtte fél évet a bécsi egyetemen hallgatott. Évfolyamtársai között számos igen tehetséges hallgató volt; közülük később nyolcan (Ivánovics György, Gömöri Pál, Gömöri György, Horányi Béla, Schranz Dénes, Alföldy Jenő és Gerő Sándor) tanszékvezető professzorok lettek. Orvostanhallgató korában két éven át dolgozott a Buday Kálmán vezette kórbonctani intézetben, ahol együttműködhetett olyan később itthon és külföldön egyaránt ismert jeles kutatókkal, mint Baló József, Farkas Károly, Rubányi Pál, Zalka Ödön és Nachtnebel Ödön, akik később valamennyien intézetvezetői állást töltöttek be. Munkatársa és barátja volt Gömöri György professzor is, aki később az USA-ban mint a „hisztóchemia atyja” vált ismertté. Buday Kálmán intézete teremtette meg Szodoray Lajos számára azt a szilárd morfológiai alapot, mely az évtizedek folyamán őt nem csak idehaza, hanem külföldön is az egyik legismertebb hisztopatológussá avatta. Bőrgyógyász működése idején végig megmaradt a bőrbetegségek biztos hisztológiai és kórszövettani vizsgálatára alapozott kórismezésben.

1928-tól 1950. január 1-ig megszakitás nélkül a Nékám Lajos vezette budapesti bőrklinika kinevezett orvosa volt. Először mint díjas gyakornok, 1929-től mint fizetés nélküli, 1933-tól pedig mint fizetéses tanársegéd. 1943-ban adjunktussá lépett elő. A budapesti bőr- és nemikórtani klinikán 15 éven át a szövettani, öt éven át pedig a szerológiai laboratóriumnak volt a vezetője. (...)

A budapesti bőrklinikáról Szodoray Lajost 1949. december 15-i kelettel nyilvános rendes tanárrá és a debreceni bőr- és nemikórtani klinika igazgatójává nevezték ki. Tanszékfoglaló előadását 1950 márciusában tartotta *A magyar dermatológia múltja és jövője* címmel. Előadásában megfogadta, hogy minden erejével és képességével a magyar nép egészségügyét szolgálja.

Első teendői közé tartozott a korszerű funkcionális dermatológiai kutatáshoz elengedhetetlen hisztológiai és hisztokémiai laboratóriumok újjászervezése. Ezeket követte az új szerológiai, fény, bakteriológiai, tbc, klinikai kémiai (vegyésszel), allergológiai Finsen, andrológiai laboratóriumok működésbe helyezése. Oláh professzor vezetésével 1951-ben felállította az Országos Orvosmikrológiai Állomást, mely hivatva volt a gyógyító, kutató munkát segíteni, új fiatal mikrológusokat képezni. A klinikai gyógyító munkát fokozta azzal, hogy ágylétszámát kétszeresére emelte, új gyermek- és venereás osztályt állított fel, és megvetette az égett gyermekek korszerű kezelésének alapját. Mindenki nagyra értékelte, milyen elszánt küzdelemmel és utánajárással sikerült a szűkös anyagi keretek ellenére létrehozni egy olyan klinikát és felszerelést, mely a korszerű dermatológiai kutatáshoz elengedhetetlen volt. (...)

Rendkívüli érdemei vannak Szodoray professzornak a tankönyvírásban. 1952-ben Rajka Ödönnel megírta *A bőr- és nemigyógyászat* című négy kiadást megért tankönyvét. Utolsó kiadását velünk, munkatársaival együtt dolgozta át. 1971-ben tanszékvezető társaival együtt új bőrgyógyászati tankönyvet írt. Az onkológiai tankönyvnek ő írta a bőrdaganatokkal foglalkozó fejezetét. Az 1200 lap terjedelmű orvosi mikológiai könyvnek, mely 1966-ban németül is megjelent, szerkesztője és társszerzője. Vezekényivel írt *Iconografia selecta dermatopathologica* című monográfiája a hetenként tartott patohisztológiai szeminárium anyagát tartalmazta; ez a hazai orvosi irodalom első idegen nyelvű bőrszövettani atlasza. Petrányi Gyulával könyvet írt a kollagén betegségekről és egy fejezetet a dermatológiai immunpatológiai megbetegedésekről.

Tudományos működését könyvein kívül 228 hazai, valamint német, angol, francia, lengyel, cseh nyelven megírt dolgozata minősíti. Külföldi szerepléseiben kiváló német, angol, francia, orosz nyelvismerete segítette. Igazgatása idején a debreceni bőrklinika munkatársaiktól megjelent dolgozatok száma elérte a 450-et. Jegyzetfüzetében minden beosztottjának kutatási témáját nyilvántartotta. Ennek alapján követte és számon kérte minden orvosának előrehaladását témájában. (...)

Simon Miklós

Varga Lajos (1904–1963)

A tragikusan gyors halál egy gazdag munkásságú életet szakított meg, sok nagy és szép terv valóra válását tette lehetetlenné. Mert Varga Lajos tervezett és dolgozott, sokat várhattunk tőle, értékes munkásságot több irányból is. Egészségügyi szervezői munkája egyre inkább tudományszervező munkássággá alakult, orvostörténelmi működését pedig a már újjáépítésében előrehaladt Semmelweis Orvostörténelmi Ház megnyitása koronázta volna meg.

Varga Lajos orvosi pályája kezdetén Hódmezővásárhelyen magánorvos volt öt éven át, majd Valkón körorvos két és fél éven át, Párkányban járási tisztiorvos másfél, azután Gödöllőn járási tisztiorvos négy és fél éven át. 1945 után központi szolgálatban tisztiorvos, tisztifőorvos, közegészségügyi felügyelő és közegészségügyi főfelügyelőként végzett egészségügyi szervezési munkát. Több mint 25 évi munkában nyert tapasztalata után, 1957 tavaszán – mint osztályvezető – az Egészségügyi Tudományos Tanács Titkárságának vezetését vette át.

34 éves orvosi működése kezdetén az egyes szenvedő emberek baján igyekezett segíteni, majd egy falu és járás egészségügyi gondjait igyekezett megoldani, végül országos áttekintésből egészségügyünk tudományos kérdéseinek és szervezetének egyik vezetőjévé fejlődött.

Tudományos pályája kezdetén egészségügyi vizsgálatokat végzett Budapest környékén és azok eredményeit több dolgozatban közölte még a II. világháború előtt. Foglalkozott falusi lakás egészségügyi kérdésekkel, a tbc elterjedésének problémáival, szűrő- és ellenőrző vizsgálatok kérdésével, iskolaorvosi feladatokkal, a trachoma elleni védekezéssel, a falu egészségügyi ellátásának irányelveivel, majd 1945 után az egészségügyi tervfeladatokkal.

Orvostörténelmi munkássága a múlt század második felének orvostörténelmi dokumentumait tárta fel levéltári anyagok és egykori sajtótermékek felkutatásával. Írt Semmelweis Ignác Fülöp, Hirschler Ignác, Balassa János, Markusovszky Lajos, Müller Kálmán, Schwartz Ferenc, Kézmárcszy Tivadar, id. Bókai János, Flór Ferenc, Korányi Frigyes, Hőgyes Endre, Schulek Vilmos és Fodor József munkásságának adatairól. Foglalkozott a szabadságharc egészségügyi szolgálatának helyzetével, a diftéria elleni védekezés múlt századi kérdésével, az 1847. évi felvidéki éhínséggel, az 1880-as áttelepített lakosság egészségügyi problémáival és igen részletesen az Országos Közegészségügyi Tanács első negyedszázados működésével és a közegészségügy rendezésére tett múlt századbeli intézkedésekkel.

Ez utóbbi munkásságának elismeréseként nyerte el 1960-ban az orvostudományok doktora tudományos minősítést, miután előbb már az orvostudományok kandidátusa volt. Szorgalmas munkáját kitüntetésekkel is elismerték. 68 tudományos közleménye jelent meg és több feldolgozása szakadt félbe.

ETT-ben a témák, ügyek, ügyiratok ezernyi tömegét tudta áttekinteni. Neki kellett elválasztani elvi áramlatokat a folyó ügyek tengerében.

E munkakörben Varga Lajosnak az intézmények százai és az emberek ezrei között kellett a tudományos kutatás lehető szabad útját biztosítani. Ezt a szép, de fárasztó munkát végezte végtelen kitartással.

Élete követendő példája a sokoldalúan képzett és az egészségügy széles területeit áttekintő munkásságának, amely az egyéni orvoslástól a mindenkinek segítő népegészségügyi gondoskodáshoz vezet.

Sós József

Huszár Lajos (1906–1987)

(...) Nyárádszeredán született 1906. január 29-én, Erdélyben végezte iskoláit, majd a budapesti egyetem hallgatója lett. A történelem-földrajz szakos hallgató az alapvizsgák letétele után már feladta tanárjelöltségét, művészettörténelemmel foglalkozott és ezen belül is elsősorban numizmatikával. Bölcsészdoktorátusát is e tárgykörből szerezte. Az egyetem elvégzése után, 1928-ban a Nemzeti Múzeum tisztviselője lett és maradt nyugdíjazásáig, 1968-ig. Tudományos tisztviselői pályán nemcsak az Éremtár vezetője lett, hanem a második világháborút követően – leváltásáig – a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója volt. Általános numizmatikai tevékenységéről már számos visszaemlékezés szólt, tucatnyi alapvető könyve, ötszáznál több tanulmánya, kritikája és leletfeldolgozása alapozta meg nemzetközi tekintélyét. Munkái alapvetésnek számítanak, így nem véletlen, hogy 1933-tól több évtizedig szerkesztője volt a Magyar Numizmatikai Közleményeknek, vezető egyénisége a Magyar Numizmatikai Társulatnak.

Szakirodalmi tevékenységében kiemelkedő műként tartjuk számon Procopius Bélával írott és összeállított nagy munkáját a magyar érem és plakettművészetről (1932), amely egyben a „*medicina in nummis*” tárgykörének is alapműve. Egyik legfontosabb műveként tartják számon a budai pénzverés középkori történetéről írt monográfiáját. Érdeklődését jelzi, hogy amikor Szent-Györgyi Albert Nobel-díjának – felajánlása következtében – külföldre kerülésére került volna sor, mindent elkövetett annak visszatartására. Így került – megfelelő támogatás révén – az egyetlen hazai eredménnyel alapuló Nobel-díj a Nemzeti Múzeum éremtárába. Huszár Lajos szorgalmazta azt is, hogy Faludi Géza nemzetközi híru orvosi éremgyűjteménye 1952-ben hazai közgyűjteménybe kerüljön, előbb az Országos Orvostörténeti Könyvtárba, majd megalakulása (1964) után a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumba. Ez az éremgyűjtemény később kiegészült Faludi Gézának az Orvostudományi Karnak korábban eladott (1935) anyagával, újabb vásárlásokkal és végül Varannai Gyula éremgyűjteményével.

Így természetesen merült fel Huszár Lajos felkérése a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum éremgyűjteményének feldolgozására és tudós kezelésére már 1965-ben, majd nyugdíjazása után (1968-ban) mintegy „főállásban” tudományos tanácsadóként. Bár átfogó nagy numizmatikai munkássága mellett az orvosi numizmatika csak másodlagos szakterülete lehetett, de mégis maradandó értéke az orvostörténelemnek. Nemcsak a világhírű gyűjtemény feldolgozásával, ismertetésével, amely mennyiségileg már túlszárnyalta a híres Brettauer és a bostoni Storer-gyűjteményt, hanem szervező és irodalmi munkásságával egyaránt.

Nincs módunkban felsorolni valamennyi előadását, írását e helyen. De az Orvostörténeti Közlemények hasábjain jelentek meg magyarul és idegen nyelven a közleményei, többek között Johann Henis emlékéremről (1971), a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban őrzött brit érmekről (1972), a gyógyszerészeti vonatkozású érmekről (1974), Balassa János viaszarcképéről (1975), valamint egy értékes katoniorvosi kitüntetésről (1983) és Sambucus numizmatikai tevékenységéről. De több könyve is napvilágot látott – társszerzőként – a magyar orvosi érmek teljességre törekvő katalógusa, majd egy válogatás a Semmelweis Múzeum legszebb érmeiből (1979), s jelentős összeállítása a magyar pénzérmekről. Összeállította a régi magyar emlékérmek katalógusa a legrégebbi időktől 1850-ig, s külön tanulmányban a Tudományegyetem érememlékeit, s egyebek mellett külön is elemezte Toldy Ferenc és felesége kőbefaragott arcképét.

Huszár Lajos életútjának ez utolsó két évtizede alatt szerezte meg a tudományok doktora fokozatot, kapta meg az egyetemi tanári címet. A Magyar Orvostörténelmi Társaság Wessprémi István Emlékéremmel, az Elnöki Tanács pedig Munka Erdemrend arany fokozatával tüntette ki (1980). De ezen túlmenően számos nemzetközi kongresszus, a Magyar Numizmatikai Társulat volt sikereinek és elismerésének színhelye. Rádóczy Gyula rendezte sajtó alá a postumus kiadványként megjelent kötetét 'Az Erdélyi fejedelemség pénzverése' címmel.

E gazdag életút, maradandó életmű jelzi, hogy a megpróbáltatások és igazságtalanságok után is van beteljesülés, amit mind elért e rendkívüli tudású, szerény kutató, aki magával hozta a Székelyföldről igazi karakterét, kálvinista etikáját és hivalkodás nélküli magyarságát.

1987. december 22-én hunyt el Huszár Lajos professzor, a magyar numizmatika nemzetközi híru kutatója, így már nem érhetette meg, hogy egykori tanulmányát (1938) Szent István pénzeiről reprintben kötetben olvashassa.

K. K.
[Kapronczay Károly]

Sós József
(1906–1972)

Sós József professzor 1906-ban született Orosházán, vidéki munkás családban. Az egyetemet Debrecenben végezte, de 1928-ban már Verzár Frigyes professzor mellett dolgozott az Élettani Intézetben, utóbb pedig a tihanyi Magyar Biológiai Kutató Intézetben. 1931-ben, szigorló orvosként pályadíjat nyert. A következő évtől kezdve a debreceni közkórházban kapott segédorvosi állást, 1932 végén pedig Orosházára került. Itt négy évig magánpraxist folytatott. Eközben fordult a népegészségügyi problémák felé, és tapasztalatait több dolgozatban megírta. 1936 szeptemberében Mansfeld professzor hívására a pécsi egyetem Kórtani Intézetébe ment tanársegédnek. 1940-ben magántanár lett, a következő évben pedig az Országos Közegészségügyi Intézetben új osztály létesítésére kapott megbízatást mint közegészségügyi felügyelő. Az új osztályt néptáplálkozás-kutató osztály néven megszervezte és több mint hat éven át vezette. Közben, 1943-ban Golyvakutató Állomás szervezésére és vezetésére kapott megbízatást. Az Állomás hatalmas gyakorlati és tudományos anyagot gyűjtött össze a pajzsmirigy-zavarokról, s ezzel megvetette alapját a hazai golyva-prevenciónak.

1946 januárjában a pécsi orvoskaron rendkívüli tanár lett. Az ideiglenes kormány Budapestre költözésekor a népjóléti miniszter a Minisztérium egészségvédelmi főosztályának megszervezésével és vezetésével bízta meg. Sós professzor később visszatért a tudományos munkához, s az Országos Közegészségügyi Intézetben csoportigazgatóként tevékenykedett. 1948-ban egyetemi tanárrá nevezték ki a Budapesti Orvostudományi Egyetem Kórélettani Intézetében, s ezt vezette haláláig. Két tanévben tudományos rektor helyettes, 1964–1967-ben pedig az Egyetem rektora volt. 1971-ben megbízták az Országos Diaetetikai Intézet megszervezésével, amelynek igazgatói teendőit ugyancsak élete végéig ellátta.

Gyakorlati és szervező tevékenysége mellett jelentős elméleti, tudományos munkásságot is kifejtett. Nyolc könyve közül az egyik öt kiadásban is megjelent. Dolgozatainak száma meghaladta a kétszázötvenet.

Tíz éven át az Egészségügyi Tudományos Tanács elnöke volt. Tagja volt több akadémiai és ETT bizottságnak, a Tudományos Minősítő Bizottság Elméleti Orvosi Szakbizottságának és a Szakorvosi Vizsgabizottságnak, valamint az ETT vezetőségének. Elnöke volt az Egészségtudományi Bizottságnak. Munkásságáért számos kitüntetésben és érdemrendben részesült: Kiváló Orvos (1954), Munkaérdemrend arany fokozata (1970), Kossuth-díj (1959). Szakmai kitüntetésként tudományos egyesületektől elnyerte a Hőgyes-, Weszprémi-, Markusovszky-, Fodor-, Hetényi- és Semmelweis-émlékérmeket. A Magyar Tudományos Akadémia 1962-ben levelező tagjává választotta.

A Magyar Orvostörténelmi Társaság vezetőségi tagja volt, rendszeresen tartott orvostörténelmi előadásokat, számos tanulmány, dolgozat megírása fűződött nevéhez. Hőgyes Endre életművének feldolgozása különösen kiemelkedett orvostörténelmi munkásságából. Több dolgozatát folyóiratunk közölte – melynek haláláig szerkesztő bizottsági tagja volt –, s a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár tudományos tanácsának tagjaként intézetük tudományos irányításába is bekapcsolódott. Kiemelkedő orvostörténelmi munkásságáért és Alföldy Zoltán professzorral írt Hőgyes-monográfiájáért kapta meg a Weszprémi-émlékérmet.

B. G.
[Buzinkay Géza]

Duka Zólyomi Norbert (1908–1989)

(...) Neve nem ismeretlen a magyar orvostörténészek előtt, hiszen a 1960-as és 70-es években rendszeresen publikált a *Horus*, illetve az *Orvostörténeti Közlemények* hasábjain. 1972-ben ő volt a Weszprémi István-émlékérem jutalmazottja. 1974-ben, az orvostörténészek Budapesten tartott nemzetközi kongresszusán értékes előadásával hívta fel magára a figyelmet.

Életútja jellemző a 20. század nyugtalan, zaklatott történetére. Esztergomban született 1908. július 10-én; atyja az ott állomásozó 26. gyalogezred kapitánya volt. 1910-ben költöztek át Pozsonyba, itt végezte középiskolai, s egyetemi tanulmányait. 1929-ben jogi doktorátust szerzett, majd 1934-ben Kassán az ügyvédi vizsgát is letette. Főiskolás éve alatt aktívan bekapcsolódott kora haladó mozgalmába. Első írása 1928-ban a *Sarló* mozgalom *Vetés* c. kiadványában jelent meg, 'Szláv–magyar kultúrkapcsolatok' címmel. A harmincas években több szlovenszkói, illetve erdélyi kisebbségi lap munkatársa, de közli írásait Szekfű Gyula Magyar Szemléje is. Feldolgozásra, s értékelésre vár ez időben kifejtett kisebbségtudományi munkássága, amely a magyar nyelvű publicisztikai esszé művelői közt jelentős helyet biztosít számára.

A világháború, s az azt követő társadalmi változások derékba törték Duka Zólyomi pályáját, de nem alkotókedvét, s főnix-természetét. Mint jogász tovább nem működhet, ezért ifjúkori vesszőparipáját lépteti elő kereseti forrássá. Zenetanárként dolgozik egy kis bányavárosban, majd Nagymenyeren, s végül Pozsonyban. 1962-ben fordul érdeklődése a *historia medicinae et pharmaciae* felé, s kezdi meg időben talán rövid, ám eredményekben annál gazdagabb orvostörténeti működését. Kamatoztatja fenomenális nyelvérzékét: a pozsonyiakra jellemző nyelvtudáson (magyar, szlovák, német) kívül beszélt – s publikált – franciául, olaszul, angolul, svédül.

Fő kutatási területei: a nagyszombati orvosi fakultás (1770–1777) története, a német egyetemeken végzett, magyar földről származó orvosok életútja, a szlovákiai balneológiai irodalom feltérképezése, a Pozsony környéki szabad királyi városok egészségügyének fejlődése. 62 éves(!) korában szerzi meg Prágában a kandidátusi (kisdoktori) címet a modern közegészségtan egyik megalapítójának, a pozsonyi Huszty Zakariás Teofil életművének feldolgozásával. Munkáját német nyelven – 'Z. G. Huszty, Mitbegründer der modernen Sozialhygiene' – a Szlovák Tudományos Akadémia adta ki 1972-ben. 1969 és 1974 között az Akadémia Történeti Intézete tudománytörténeti részlegének kutatója. Az említett budapesti XXIV. Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszuson kívül, számos külföldi orvostörténeti találkozó előadója. A párizsi és londoni orvostörténeti társaság tagja; több mint 50 életrajzot dolgozott fel az *Österreichische Biographisches Lexikon* számára. Alapító tagja a Szlovák Tudományos Akadémia égisze alatt működő Szlovák Tudomány- és Technikatörténeti Társaságnak.

Nyugdíjba vonulása után sem lett hűtlen az orvostörténelemhez; megroppant testi egészsége ellenére, szellemi képességei teljes birtokában még 1988-ban (81 éves korában) is jelent meg tanulmánya a cseh orvosok lapjában.

Halálával nemcsak a csehszlovákiai, de az egyetemes, s magyar orvostörténelem is szegényebb lett. Hatalmas, sok száz tanulmányt, két megjelent, s két kéziratban lévő könyvet felölelő munkássága a 20. század második felének egyik legtermékenyebb orvostörténészévé avatja az eredetileg más pályára készülő Duka Zólyomi Norbertet.

Kiss László

*

(...) Tudományos tevékenysége utolsó szakaszát, betetőzését az orvostörténetben elért kitűnő eredményei jelentik. Ezt a munkát a Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézetének munkatársaként a 60-as évektől kezdve végezte, s közben a kandidátusi címet is megszerezte. A 18. század második felének kiváló pozsonyi orvostudósáról, Huszty Zakariás Teofilről monográfiát írt, s számos tanulmányát hazai és külföldi folyóiratok és évkönyvek közölték. 'A nagyszombati orvostudományi kar és történeti előzményei' című nagy tanulmánya magyar nyelven az Új Mindenes Gyűjtemény 1985-ös kötetében jelent meg. Magas színvonalú orvostörténeti publikációiért és a hazai és külföldi kongresszusokon elhangzott negyven előadásáért nagy megbecsülésben volt része: több

tudományos társaság tagja lett és megkapta a hazai Reimann-érmet és a magyarországi Wessprémi-érmet. A kisebbségtudománnyal kezdődő teljes tudományos pályájának kapacitását egy sokatmondó statisztikai adattal jellemezhetjük: publikált tudományos értekezéseinek száma meghaladja a kétszázhatvanat.

A tudományok és a közírás mellett a művészetek felé is nyitott volt. A zenét gyermekkorától szerette és művelte, s a zenetanári képesítést megszerezve egy ideig tanította is. A képzőművészet iránti tájékozódását az mutatja, hogy az elsők között látta meg Szabó Gyula kivételes tehetségét és 1937-ben lelkes felfedező cikket írt róla a Prágai Magyar Hírlapban. Szépirodalmi vonzalmáról és alkotói adottságáról az a kézirat osönéletrajzi mű tanúskodik, melyet 1945 előtti pályájáról idős korába írt.

Reméljük, hogy ez az érdekes, színes emlékezés könyv alakban is megjelenik majd, és ezáltal az összetett szellemi személyisége olvasóközönségünk előtt is teljesebben feltárul.

Turczel Lajos

Regöly-Mérei Gyula (1908–1974)

A paleopathológia és az orvostörténelem kül- és belföldön egyaránt ismert és értékelt alakja volt Regöly-Mérei Gyula professzor.

Budapesten született 1908. november 21-én és 1934-ben ugyanitt avatták orvosdoktorrá. Klinikai gyakorlattal kezdte pályáját: 1937-ben műtősebészi, 1941-ben fül-orr-gégészei, végül 1955-ben kórbonctani és kórszövettani szakképzettségeket is szerzett. Az ötvenes évek második felétől egyre intenzívebben foglalkozott paleopathológiával és orvostörténelemmel. Ez utóbbinak, mint fakultatív tárgynak, előadója volt évekig a Budapesti Orvostudományi Egyetemen. 1949-ben egyetemi magántanár, 1954-ben az orvostudományok kandidátusa, 1971-ben c. egyetemi tanár lett. A hatvanas években az MTA Orvostörténelmi Bizottságának titkára volt, tudományos főmunkatárs; 1972-től tudományos tanácsadó maradt haláláig. Működését tíz országban, nyolc nyelven megjelent 230 tudományos munkája jelzi, melyek közül 6 önálló könyv, 14 könyvrészlet – fejezet volt. Elismerését több bel- és külföldi tudományos társasági tagság, kitüntetés, díj, emlékérem mutatja.

Emberi és tudósi portréját Hidvégi Jenő rajzolta meg gondosan az Orvosi Hetilapban. (...)

*B. G.
[Buzinkay Géza]*

*

Regöly-Mérei Gyula halálával nagy műveltségű, széles látókörű, elmélyült kutatót és oktatót veszített el a paleopatológia, a paleohistológia, az orvostörténet, a tudományok története. Egyetemes tudásával, sokoldalú érdeklődésével modern polihisztorként ölelte magához az általa művelt diszciplínákat.

1908. november 21-én Budapesten született. Édesapja színházi és hangversenyrendező volt. Korán megnyilatkozó hajlamának engedelmességgel választotta az orvosi hivatást. Budapesten folytatta tanulmányait, itt avatták 1934-ben doktorrá. Mesterei Korányi Sándor, Lenhossék Mihály, Grósz Emil és Fazekas Géza egyéniségükkel egész életére kihatóan befolyásolták gondolkodását, elmélyítve a vele született morális érzékenységet. Kezdetben a klinikum vonzotta. Gyors egymásutánban műtősebész, majd fül-orr-gégész szakvizsgát tesz és Ádám, illetve Germán professzor mellett dolgozik. A negyvenes-ötvenes évek fordulóján magántanár, majd kandidátusi fokozatot nyer. A klinikus érdeklődése mindjobban a kórbonctan, kórszövettan felé fordul. A II. sz. Kórbonctani Intézetben folytatja munkáját és 1955-ben megszerzi a kórbonctani szakképesítést is.

Bár már a harmincas évek végétől kezdődően közöl orvostörténelmi tárgyú cikkeket, ez irányú érdeklődése az ötvenes és hatvanas évek fordulóján mélyül el. Az alapos klinikai és patológiai felkészültség eszményi bázisul szolgál mind paleopatológiai kutatásaihoz, mind pedig sokrétűvé váló orvostörténelmi tanulmányaihoz. Kíváncsisága a primitív trepanációkra éppúgy kiterjedt, mint a történelmi személyiségek csontmaradványainak vizsgálatára. Neolit, ó-egyiptomi, kelta, hun, avar, római kori, honfoglalás kori és magyar középkori csont-, illetve múmialeletek, hazai történelmi személyiségek: III. Béla és neje, Antiochiai Anna, Brunswick Teréz, Semmelweis Ignác csontmaradványainak vizsgálata fűződik nevéhez. A Magyar és a Mongol Tudományos Akadémia megbízásából tanulmányozza a Naima-Tologoy-i és hanai ázsiai hun és turk sírmaradványokat. A paleopatológiai munkásságát reprezentáló 'Az ősemberi és későbbi emberi maradványok rendszeres kórbonctana' című műve akadémiai kitüntetésben részesült.

Figyelemre méltó a párhuzam Regöly-Mérei paleopatológiai, patológiai és orvostörténelmi munkássága között. Mint patológus és mint orvostörténész is, szinte egész terjedelmében ragadja meg a prehisztorikus és történelmi korok anyagát, a primitív racionális és mágikus gyógyásztól a modern medicina nagy struktúraváltásán át a funkcionális irányzatig. Behatóan foglalkozik az ó-egyiptomi és babilóniai orvostudománnyal, orvosi szempontból dolgozza fel a Rawlinson-féle asszír ékírásos táblákat, megírja a magyar orvosi oktatás történetét, nyomon követi a tudományos orvoslás kialakulásának útját, az orvosi szemlélet változásait, a szakosodás hátterét. Regöly-Mérei egyik szószólója volt az orvostörténelem korszerűsítésének, annak, hogy a kuriozitások, egysíkú leírások, biográfiák mellett erősebb hangsúlyt kapjon a nagy, átfogó összegzések, az orvostudomány

panorámaváltozásainak szemléleti ábrázolása. Már az ötvenes években – amikor ezt még kevesen helyeselték – síkraszállt azért, hogy az orvostörténeti kutatásokban a záróvonal „kitolódjék”, az orvostörténész intenzívebben vegye igénybe az orvosi szakmák és más tudományok tanulságait, hogy ily módon közvetlenebbül segíthesse a ma medicináját a tudásanyag rendszerezésében, megszervezésében, az orvosi gondolkodás szemléleti integrálásában.

Nagy felkészültséggel, szerencsés emberi és szigorú etikai adottságokkal végezte sokoldalú munkáját. Puritán, önzetlen, segíteni mindenkor kész ember volt, akihez tanácsért bizvást fordulhattak barátai, tanítványai, ismerősei. Belső, immanens igénye volt, hogy kérés, előírás nélkül is adhasson, oktathasson, nevelhessen. Ez teszi érthetővé mély vonzalmát az orvosi deontológiához és bizonytalanság ez volt a forrása tudománynépszerűsítő buzgalmának, a kitűnő írások, könyvek sorának, nem utolsósorban előadásainak, amely utóbbiak hatását fokozták előadói kvalitásai.

Munkásságát nagyra értékelték. Az elsők közt nyerte el a Wesszprémi István Emlékérmét, hosszú időn át az orvostörténelmi Társaság alelnöke, a MTA Orvostörténeti Bizottsága titkára volt, a medikus ifjúság érdeklődéssel hallgatta kurzusait. Érdemeire a határokon túl is felfigyeltek. Több nemzetközi társaság tüntette ki őt azzal, hogy soraiba fogadta. Az International Paleopathological Associationnak alapító tagja, a Société Internationale d'Histoire de la Médecine-nek éveken át magyar nemzeti delegátusa volt. A kubai Tudományos Akadémia Thomás Romay y Chanon Éremmel tüntette ki.

Tevékeny munka közepette, a XXIV. Nemzetközi orvostörténeti Kongresszusra készülve érte őt a hirtelen halál és ragadta ki a tollat a kezéből 1974. augusztus 18-án. Halála különösen fájdalmas vesztesége a magyar Orvostörténelmi Társaságnak, az Orvostörténeti Közlemények szerkesztői bizottságának és vesztesége lapunknak, hiszen az Orvosi Hetilap, a Horus rendszeresen közölte tanulmányait.

Ha van a gyászban vigasztalás, akkor ez az, hiszen írásai – amelyek megőrizték gondolatait, alkotásait – velünk maradnak és jelentős mértékben járulnak hozzá mind a paleopatológia, mind az egyetemes orvostörténelem értékeinek gazdagításához.

Hidvégi Jenő

*

A kortársak, pályatársak és barátok visszaemlékezései mellett – gazdag életművet maga után hagyó kutatóról lévén szó – az idő fogja elvégezni az értékelés nagy részét. Annyi azonban már ma is bizonyos, hogy a hazai orvostörténet-írásban neve fennmarad. Munkássága a legtöbb újdonságot és eredményt azokon a területeken hozott, ahol az orvostörténelmet kibővítette a paleopatológiával, illetve e két tudományágat szintetizálta. Az Orvostörténeti Könyvek 'Paleopathologia' sorozatában jelent meg 'Az ősemberi és későbbi emberi maradványok rendszeres kórbonctana' című műve (1962), melyet az MTA kitüntetésben részesített. Semmelweis betegségének és halálának máig vitatott kérdésében ő foglalta össze az egyik álláspontot, s mivel bizonyára neki volt módja utoljára megvizsgálni a csontokat, tanait többé figyelmen kívül hagyni nem lehet.

Néhány nappal az 1974-ben Budapesten rendezett Nemzetközi Orvostörténelmi Kongresszus megnyitása előtt, augusztus 18-án halt meg. A Magyar Orvostörténelmi Társaság sok évi alelnökét, haláláig elnökségi tagját, Wesszprémi István Emlékérmesét, az Orvostörténeti Közlemények pedig szerkesztőbizottsági tagját búcsúztatta benne. (...)

*B. G.
[Buzinkay Géza]*

Kótay Pál
(1910–1986)

1986. december 25-én hunyt el Marosvásárhelyen Kótay Pál professzor, a jeles orvostörténész, a Magyar Orvostörténelmi Társaság 1978-ban Weszprémi István Emlékéremmel kitüntetett tagja.

1910. szeptember 21-én született a Szatmár megyei Halmiban. Középiskoláit Szatmárban, a református főgimnáziumban végezte, majd orvosi tanulmányokat a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karán folytatott, ahol 1934. november 8-án orvosdoktori oklevelet kapott. A következő két esztendőben a budapesti Új Szent János Kórház sebészeti, később az urológiai osztályán működött. 1938-ban féléves ösztöndíjjal Helsinkiben Wichmann professzor klinikáján, 1939-ben Rostockban – Hasen professzor szülészeti és nőgyógyászati klinikáján – képezte magát tovább. 1940-ben Illyés professzornál sebész-urológus szakvizsgát tett, majd 1940–1945 között Kolozsvárott a Sebészeti Klinika munkatársa lett. Klimkó Dezső professzor már ekkor rábízta az urológia előadások megtartását. 1946 őszétől a Marosvásárhelyen felállított egyetem Sebészeti Klinikáján az urológiai osztály vezetője, 1948-tól pedig e tárgykör egyetemi előadója Tudományos tevékenységének főbb területei a következők lettek: az uropoeticus rendszer fejlődési rendellenességei, változatainak klinikai jelentősége és gyógykezelése, a részleges veseresectio, a prostata-sarcoma, a prostata adenoma és carcinoma kombinált röntgenvizsgálata, az urogenitális tbc konzervatív és sebészeti gyógykezeléseinek kérdése.

A marosvásárhelyi sebészeti klinika urológiai osztálya 1956 őszén önálló klinikává alakult át, melynek vezetője Kótay Pál lett. Tanszékvezető egyetemi tanárrá csak 1971-ben nevezik ki, de e tisztségét nyugdíjazásáig, 1977-ig betöltötte. Az általa vezetett klinikai munkaközösség kórszövetani kutatásokkal finomította az antibiotikumok és antituberculoiticumok hatásmechanizmusára vonatkozó ismereteket az urogenitalis tuberculozis esetében. Kiváló műtőorvos volt: pl. a polaris erek esetében eredeti műtéti módszert dolgozott ki, az ér áthelyezésével mind a szerv, mind a veseállomány különböző részeit sikerült megőriznie.

Szakirodalmi tevékenységének zömét az urológia tárgyköre öleli fel. Mintegy 120 eredeti tudományos közlemény jelent meg tollából, két alapvető monográfia és több egyetemi jegyzet fűződik nevéhez. Munkái magyar, román, francia, német és angol nyelven láttak napvilágot, ugyanakkor számos európai szakmai társaság tisztelte meg tiszteleti és levelező tagságával.

Tudományos és irodalmi tevékenységének másik nagy területét az orvostörténelem képezte. Igaz, ifjú medikusként és pályakezdő orvosként elsősorban a szépirodalom kötötte le, Tamási Áron barátsága több irodalmi rendezvény megszervezésében ösztönözte. Írt novellákat, elbeszéléseket, esszéket és irodalomtörténeti jellegű tanulmányokat, melyek közül több az Erdélyi Szépművés Céh gondozásában jelent meg nyomtatásban. Valójában ez a széles irodalmi érdeklődés vezette később az orvostörténelemhez, elsősorban a 18. század magyar orvosi és egészségi kultúrájának felfedezéséhez. Kezdetben csak az érdeklődés, később már a céltudatos kutatás jellemezte Kótay professzor és az orvostörténelem kapcsolatát. Weszprémi István, Pápai Páriz Ferenc, Rácz Sámuel és legutóbb Köleséri Sámuel állt kutatásainak középpontjában, de az ismeretterjesztés magas színvonalán szinte az egész magyar és erdélyi orvostörténelmet felvázolta. Amikor 1960-ban Budapesten megjelent Weszprémi István 'Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza' című négykötetes munkájának első – latin–magyar nyelvű – újbóli kiadása, a bevezető tanulmány és Weszprémi István életútjának és tevékenységének megírására, értékelésére, avatottabb tollú szerzőt nem is kérhettek volna fel Kótay Pál professzornál. Gyönyörű magyarsággal megírt tanulmányát közel harminc év távlatából sem lehet elfogódottság nélkül olvasni, melyben a szerző hitet tesz magyarsága és Erdély iránti szeretete mellett. Elkésve, de nem megkésve kapta meg 1978-ban a Magyar Orvostörténelmi Társaságtól a Weszprémi István Emlékéremet, mellyel a Társaság tiszteletét és elismerését kívánta megadni neki. (...)

Kapronczay Károly

*

Orvos, urológus, nyugalmazott egyetemi tanár. Született Halmiban, 1910. szeptember 21-én. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte 1917–1920 között. A legnagyobb szeretettel és tisztelettel emlékszik

vissza tanítójára, Ötvös Jánosra, aki kötelelességteljesítésre nevelte, beleoltotta a jó és szép iránti fogékonyságot, s akinek többek között zenei alapismereteit is köszönheti. Középiskoláit 1920–1928 között a szatmári református főgimnáziumban végezte. Nagy Béla, magyar–latin szakos tanára ébresztett benne nem múló érdeklődést a nyelv és az irodalom, a klasszikus műveltség, a humanista kultúra iránt. 1928–1934 között végezte el a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karát. Szellemi fejlődését jelentősen befolyásoló professzorai: Lenhossék Mihály (anatómia, szövettan), Bakay Lajos (sebészet – őt tekinti máig példaképének), Grósz Emil (szemészet), Ilyés Géza (urológia), Nemes Balogh Ernő (kórbonctan), Kenyeres Balázs (törvényszéki orvostan). Orvosi szemléletének kialakulásához döntő mértékben járult hozzá a Klimkó Dezső professzor vezetésével folytatott tevékenysége. 1934. november 8-án szerzett diplomát, s az intézmény jogutódja, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem ötven év múltán, 1984 őszén, aranydiplomával tüntette ki.

1933–34 között orvosgyakornok, 1934–1938 között segédorvos, 1938–1940 között alorvos Budapesten. 1940–1945 között egyetemi tanársegéd a kolozsvári sebészeti Klinikán, majd 1945-től előadótanár és az urológiai osztály vezető főorvosa. Innen került Marosvásárhelyre, ahol az Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet keretében előadótanár, majd 1971-től professzor 1977-ben történt nyugdíjazásáig és osztályvezető főorvos az urológiai klinikán. 1977-től konzultáns professzor. (...)

Főlemlítendő, hogy már középiskolás diákként első díjat nyert 1922-ben a Cimborá c. folyóirat irodalmi pályázatán, majd 1932-ben mint IV. éves egyetemi hallgató, a trachomáról írott dolgozatával. 1937-ben az Erdélyi Helikon munkatársa lett, írt novellákat, tanulmányokat, esszéket, könyvismertetések és színikritikákat. Kötete is jelent meg az Erdélyi Szépművés Céh kiadásában (Erdélyi csillagok). Számos ismeretterjesztő cikket közölt a Korunk, az Új Élet, az Előre, az Igaz Szó hasábjain. (...)

Benke V. János

Takáts László
(1910–1987)

(...) Orvostudományi oklevelét 1945-ben Szegeden szerezte, majd kórbonctanból és kórszövettanból szerzett szakorvosi képesítést. Rendszerető, pontos természete már pályakezdő orvosként a hadsereghez vonzotta, így hamarosan hivatásos honvédorvos lett, a II. világháború évei alatt mindvégig frontszolgálatot teljesített. Felelősséget érzett a rábízott katonák egészségéért, életük megmentéséért és hivatásos tisztet „meghazudtoló” módon lett tisztje, emberséges parancsnoka beosztottjainak. A II. világháború egyik legszebben kitüntetett fiatal orvostisztje volt, aki 1945 után részt vállalt a hadsereg újjászervezésében. Hitte és vallotta, hogy a hivatásos honvédorvosoknak mindig hivatásuk magaslatán kell állnia, bármelyik pillanatban a legjobb tudásuk szerint kell cselekedni. Szigorú orvosparancsnok volt, aki szabadidejében a humán tudományok felé vonzódott. Az 1950-es évektől egyre több tanulmánya jelent meg e tárgykörből, elsősorban a magyar katonáorvoslás történetét dolgozta fel fejezetenként, majd ezen kutatásainak csúcsát, a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc katonáorvosi vonatkozásainak feltárása jelentette. E tárgykörből szerezte meg kandidátusi fokozatát, adta ki munkáját.

Nyugalomba vonulása után lett Társaságunk alelnöke, alapító, majd tiszteletbeli elnöke a Katonáorvoslás-történelmi Szakosztályunknak. Élete végén elsősorban a hadsereg katoná-egészségügyi szervezésének és szervezetének történetével foglalkozott, haláláig szerkesztette a Honvédelmi Közlemények katonáorvoslás-történelmi rovatát. (...)

1987. december 9-én hunyt el Budapesten Takáts László nyugállományú orvosezredes, a Magyar Orvostörténelmi Társaság tiszteletbeli alelnöke, az Orvostörténelmi Közlemények szerkesztőbizottsági tagja, a Wessprémi István Emlékéremmel kitüntetett jeles orvostörténész.

Kapronczay Károly

Bugyi Balázs
(1911–1982)

Bugyi Balázs, az orvostudományok kandidátusa, ny. rendelőintézeti főorvos, a Magyar Orvostörténelmi Társaság tb. tagja Kolozsvárott született 1911. május 21-én. 1935-ben nyert orvosi oklevelet, 1937-ben bölcsészdoktorátust vegyészeti tárgykörből, majd belgyógyász és radiológus szakorvosi képesítést. Életútját munkahelyei és tudományos munkásságának eredményei jellemzik. Munkahelyei – a körülmények nem mindig szerencsés alakulása folytán – gyakran változtak. Dolgozott hazai és külföldi egyetemi intézetekben, kolozsvári és budapesti egyetemi klinikákon, az Egészségügyi Minisztériumban, budapesti és vidéki kórházakban és rendelőintézetekben. Tudományos érdeklődését, de még inkább kutatási lehetőségeit az újabb és újabb munkahelyei is befolyásolták. Így érthető, hogy foglalkozott sugár-biológiával és -kémiaiával, belgyógyászattal, röntgenológiával, sportorvostannal, munka- és üzemegészségüggyel, antropológiával és nem utolsósorban – igen szívesen – orvostörténelemmel, paleopatológiával és paleoantropológiával.

A szorgalmas, tudmányszerető orvosnak három idegen nyelvű monográfiája és szinte hihetetlenül nagyszámú, közel 500 – részben idegen nyelvű – közleménye jelent meg. Orvostörténelmi tárgyú és vonatkozású közleményeinek száma közel 100, beleértve a paleo-antropológiát és -patológiát is. Az Orvostörténelmi Közleményekben 1960–1977 között 22, a *Horusban* 40 közleménye jelent meg. A német és olasz orvostörténelmi lapok is szívesen közölték írásait. Hosszabb-rövidebb közleményei mint értékes mozaikkövek használhatók fel a magyar orvostörténelem összefoglaló képében. Közleményeinek jelentős része a radiológia, elsősorban a hazai radiológia történetével foglalkozik.

Ezeket felhasználta a 'Hungarian Medical Radiology Past and Present' című, két kiadásban is megjelent munkája megírásakor. Szorgalmas és szerencsés munkával feltárta, és így az utókor számára megőrizte a magyar radiológia úttörőinek munkásságát. Gyakran jelentek meg könyvismertetései; alapos kritikai értékelésével felhívta a figyelmet sok külföldön megjelenő orvostörténelmi tárgyú műre. (...)

Huszár György

Réti Endre
(1911–1980)

1980. április 6-án hosszantartó betegség következtében meghalt Réti Endre, társaságunk örökös tiszteleti társelnöke, a Weszprémi István Emlékérem tulajdonosa. Személyében a MOT egyik legrégebb és legaktívabb vezetőségi tagját veszítette el. Réti Endre az ötvenes évektől intenzív munkát végzett a magyar orvostörténelem szervezésében. Mind az 1958-ban létrejött Szakcsoport, mind az 1966-ban megalakult Társaság vezetőségében tisztséget töltött be, 1968–1970 között főtitkári, 1970–72-ben elnöki, azt követően pedig tiszteleti társelnöki minőségben. Tagja volt az MTA Orvostörténeti Bizottságának is. Számos fontos orvostörténeti tárgyú rendezvény létrehozásában működött közre.

Réti Endre érdemeit csakúgy mint egyéb, orvosi, tudományos, közéleti és szervezői munkásságát a halálakor elhangzott és írásban megjelent méltatások ismertették. E késői nekrológban szorosán vett orvostörténeti tevékenységéről emlékezünk meg.

Tudományos érdeklődése kiterjedt a hazai orvostörténelem valamennyi nagy korszakára. Témáit főként életrajzi tanulmányaiban fejtette ki. Számos biográfiai munkája jelent meg. Ezek közül kiemelésre kívánkozik a magyar darwinista orvosokról írt kandidátusi disszertációja (vitája és védeke 1963-ban történt), a két kiadásban is megjelent 'Nagy magyar orvosok' című sokat forgatott könyve, valamint a szerkesztésében készült 'A magyar orvosi iskola mesterei' című reprezentatív munka.

Sokat foglalkoztatták az orvosi gondolkodás ideológiai alapjainak történeti változásai, az azokat meghatározó eszmeáramlatok dialektikája. E problémákat széles perspektívában, alapos felkészültséggel elemezte legutolsó munkáiban is. Sokat tett az orvosi szemlélet népszerűsítéséért. Ilyen tárgykörben több cikkén kívül néhány ismeretterjesztő jellegű könyvet is publikált. Az orvostörténeti kutatásokat elősegítő hasznos hozzájárulásként értékelhetjük a 18–19. századi hazai orvosi disszertációk gyűjteményes kiadványát.

Több mint 200 tudományos közleménye jelent meg.

Társaságbeli munkájának eredményei között ki kell emelnünk a külföldi szakmai-társadalmi kapcsolataink terén kifejtett tevékenységét. Átlagon felüli nyelvismerete, diplomáciai érzéke, kulturált egyénisége, széleskörű nemzetközi tapasztalatai erre kiváltképpen alkalmassá tették. Sokszor képviselte Társaságunkat külföldi orvostörténeti rendezvényeken. 1970 és 1976 között a Nemzetközi Orvostörténelmi Társaság főtitkár-helyettesi tisztségét töltötte be, a nemzetközi Bureau tagja volt. Kitüntették a Montpellier-i Orvosegyetem tiszteletbeli tagságával is. Az általa kialakított és ápolta külföldi kapcsolatoknak is szerepe volt abban, hogy 1974-ben Budapest kapta meg a nemzetközi orvostörténelmi kongresszus rendezési jogát.

Réti Endre szeretetreméltó barátunk volt. Mindig szívesen hallgattuk szellemesen felépített, gondolatokban gazdag előadásait, társasági együttléteink alkalmával pedig élvezhettük derűs humorát, sokoldalú humán műveltségét.

Birtalan Győző

Csillag István (1913–1998)

Kiváló sebész és igen neves orvostörténész volt. Híres zsidó tanárok családjából származik: apja, Csillag Lipót az Országos Tanítóképző kántorképzőjének tanára, aki zeneszerző és népdalgyűjtő is volt. Anyai nagyapja, Pintér Ignác a hajdani Pesti Leánypolgári Iskola igazgatója, az Izr. Tanügyi Értesítő szerkesztője és számos tankönyvet is írt.

1931-ben született Budapesten és az Abonyi utcai zsidó gimnáziumban érettségizett 1931-ben. Már a gimnáziummal egyidejűleg a Zeneakadémia négy szemeszterét is elvégezte. A Numerus clausus miatt nem vették fel Pesten az egyetemre, s ezért Bolognában kezdte el orvosi tanulmányait, majd Szegeden promoveált 1940-ben.

A pesti Margit-kórházban kezdte el sebészeti gyakorlati kiképzését, de rövidesen munkaszolgálatra hívták be, aminek folyamán Ukrajnába hurcolták, ahonnan csak a háború után jött vissza.

1945-től két évet töltött a Rókus Kórház sebészeti osztályán. 1947-ben az I. sz. Sebészeti Klinikára került, ahol tanársegédi minőségben dolgozott tíz éven keresztül. A klinika igazgatója, Hedri Endre a magyar baleseti sebészet egyik úttörője volt. Csillag István tíz éves működése alatt már kb. 30 tudományos közlemény társszerzője lett.

Az I. Sebészeti Klinika docensét, Gergely Rezsőt 1957-ben kinevezték a János Kórház sebészeti osztályának élére, és Csillag vele jött át a kórházba. Gergely megteremtette az érsebészetet, a gastroenterologia sebészetét és korszerű traumatológiai munka is folyt a klinikán. Ott dolgozott Littmann Imre is, ki már akkor több szívműtétet hajtott végre az osztályon. Ebben a megtermékenyítő légkörben írta kandidátusi értekezését 1961-ben 'A nagyvénák sérüléseinek ellátására vonatkozó kísérletes vizsgálatok' címmel. A következő évben kapta meg a kandidátusi fokozatot.

Csillag István rendkívül intenzív tudományos irodalmi munkát végzett. Közleményeinek száma tovább nőtt. Hedri, valamint Jellinek professzor és Haranghy akadémikus társaságában főleg a szervek és szövetek átültetéséről írt.

Közleményei magyar, német, angol és francia nyelven jelentek meg. 1977-ben vonult nyugdíjba. A következő évben a New York-i Tudományos Akadémia választotta rendes tagjává.

Csillag munkásságának másik oldala az orvostörténelem. Kereste a magyar orvostörténelem elfelejtett régi alakjait. A család múltja, valamint középiskolai tanulmányai arra is kötelezték, hogy kutassa és ismertesse a nagy zsidó orvosok életrajzeit. Cikkei közül különösen érdekesek a Gruby Dávidról írottak. Elsőként ismertette a régi Zsidókórház történetét. A Magyar Orvostörténeli Társaság tagjává választotta.

Csillag István a magyar orvostörténelem egyik sokoldalú, igen művelt sebésze volt.

Alexander Emedi

Székely Sándor
(1913–1991)

Székely Sándor, Társaságunk egyik alapító tagja, 1991. december 21-én, szívbetegségben hunyt el. Székely Sándor 1913. november 13-án született Kecskeméten, jómódú polgárcsaládban. Középiskoláit Budapesten, egyetemi tanulmányait Szegeden végezte: 1938-ban avatták doktorrá. Előbb a budapesti Szeretetkórház fül-orr-gége osztályán működött alorvosként, majd munkaszolgálatot teljesítve, a Veszprém Megyei Közkórház nőgyógyászatán dolgozott. 1946-ban a XVI. kerületi előljáróság helyettes tisztiorvosává nevezték ki. 1948–49-ben a Szikra Könyvkiadó politikai lektorátusának vezetője, 1952–53-ban pedig a Természet és Társadalom című lap főszerkesztője. 1957-ben a X. kerületi Tanács rendelőjében dolgozik mint fül-orr-gégész, majd a Vöröskereszt munkatársa lesz. 1958-ban nevezték ki az Orvostudományi Dokumentációs Központ igazgatóhelyettesévé, majd 1960-tól igazgatójává, ahol nyugdíjba vonulásáig megmaradt e poszton. 1966-ban kandidátusi fokozatot szerzett. (...)

Elnöke és titkára volt a Magyar Könyvtárosok Egyesületének, tagja a TIT-nek, a Vöröskeresztnek, a MOT-nak. Szerkesztette az Élet és Tudományt, az Orvosi Hetilap Horus-rovatát, az Orvosi Könyvtárost és a Családi Lapot, mely egy időben az ország legnagyobb példányszámban vásárolt hetilapja volt. Publikált az Orvostörténeti Közleményekben és más tudományos periodikákban is.

Oktatott és írt. Tudomány- és orvostörténeti tárgyú munkái közül a legfontosabbak: ‘Herman Ottó’ (1955), ‘Élet, ember; világ’ (1961), ‘Az ember és a túlvilág’ (1962), ‘Az orvostudomány története’ (1960), ‘Az orvostudomány terminológiája’ (1963), ‘A Horthy-rendszer egészségügyének ideológiai irányzatai’ (kand. dissz., 1966), ‘Így kezdődött... a felszabadulást követő évek egészségpolitikája’ (1970). Szerkesztette ‘A SOTE klinikáinak és intézeteinek története’ és ‘A magyar orvosi könyvtárügy és információ harmadik évtizede’ című kiadványokat.

Kapronczay Károly

Benedek István (1915–1996)

A közhiedelemtől eltérően igenis akadnak pótolhatatlan emberek, ezt nem a kötelező kegyelet mondatja velünk. Antall József elvesztését négy éve nem tudja kiheverni az ország, Benedek Istvánét a hazai kultúrhistoria. Az már csak véletlen, hogy mindketten egyben orvostörténészek és barátok is voltak.

Benedek István eseményekben, valamint teljesítményekben gazdag élete nyitott könyv az olvasói előtt. Az apjáról készült esszé-kötet az irodalmi környezetet mutatja be, amelybe beleszületett, s egy elmeorvosi kitérővel visszakanyarodott. A pszichiáter emlékét az első nagy siker, az 'Aranyketrec' őrzi, a pszichológus szakma viszont újra felfedezte az analitikus iskolák (Freud, Szondi) alapján összeszedett, eredeti szempontokkal módosított 'Ösztön és bűnözés' című monográfiáját. A televízió, mint új mágikus média amilyen hamar felfedezte, olyan gyorsan meg is szabadult tőle. Nem mintha csapnivalóan csinálta volna, hanem pont ellenkezőleg. Túlságosan komolyan vette a kisbaconi Benedek család igazmondó kötelességét, s ez sehogy sem illett a kor maszatoló összképébe. Annyi eredménye mindenképpen lett, hogy kezdett kirajzolódni reneszánszkori emberideálja, az „uomo universale”, aki mindenre kíváncsi. A dilettante megjelölést sem utasította el, annak eredeti gyönyörködő-gyönyörködtető értelmében.

Tudománytörténeti, azon belül a bennünket leginkább érintő-érdeklő orvostörténeti tevékenysége ettől az időtől keltezhető. Legkevésbé olvasott, legkedvesebb könyve a 'Lamarck és kora' először 1963-ban jelent meg. Egyik neves professor kritikusa azt állította addig róla:

„Benedek István összekeveri a zszurnalisztikát a forrásokra hivatkozó történetírással”.

Aki részéről e vád elhangzott, most csattanó választ kapott. A 'Lamarck és kora' kompozíciója imponáló, névmutatója gazdag és pontos. Információi nem másodkézből valók, mindent eredetiben olvasott – nagy részük le sincs fordítva – szakmai tekintélyekkel mert szembehelyezkedni. Szerinte a lamarckizmus rövid lényege a következő:

„...a környezet folytonos változása megkívánja az élőlények változását is, máskülönben nem maradhatnak életben. Az életbenmaradás szükséglete alakítja és fejleszti ki a szerveket a használatnak és nemhasználatnak megfelelően: a fokozottan igénybe vett szervek fejlődnek, a fölöslegessé váltak elsovadnak. Az így szerzett tulajdonságok átöröklődnek az utódokra; ez a folyamatos alkalmazkodás a fejlődés.”

A könyv nem kapott megérdemelt visszhangot, hiszen hányan foglalkoztak akkor behatóan hazai viszonylatban a darwinizmus előfutáraival!

A következő kihívás a 'Semmelweis és kora'. Amilyen visszhang nélküli volt a Lamarck-könyv, annál nagyobb vihart kavart a Semmelweis-életrajz. Az történt ugyanis, hogy a legnagyobb magyar orvos halálának centenáriuma (1965) illusztris professorok, illetékes akadémikusok (Haranghy László, Nyíró Gyula, Regöly-Mérei Gyula, Hüttl Tivadar) utólag diagnosztizálták Semmelweis betegségét. Legfőbb feladatuk volt a gennyvérűség halálalki kizárólagosságának bizonyítása. Óvatosabb megfogalmazásban ez a változat került a Gortvay-Zoltán-féle monográfiába is, amelyet az Akadémiai Kiadó 1968-ban, születésének százötvenedik évfordulójára megjelentetett, angol nyelven is. Elmeháborodását a megnemértés, korai halálát „láthatatlan ellenfele” a szepszis okozta, így szólt a romantikus regénybe illő szentencia. Benedek István ekkor diagnosztikai disszonanciát követett el: felvetette a nem feltétlenül nemi úton szerzett szifilisz következményeként a hűdéses elmezavar lehetőségét. Elég sokat boncolt vénuszi nyavalyában elhunytakat, akkor még kesztyű nélkül. Az említett monográfiák szerzői ennek a legcsekélyebb lehetőségét is elutasították. A szocialista szemérem Munkácsy és Ady nyilvánvaló szifiliszével sem szívesen foglalkozott. Semmelweis pedig egy szerény Wassermann-pozitív reakcióval sem rendelkezett. Mire ezt a perdöntő laboratóriumi eljárást felfedezték, hősünknek már rég csak a csontjai fehérlettek a Kerepesi úti temetőben. Az esetleges gummákat sem vizsgálták.

Az Orvosi Hetilap tanúskodik róla, milyen éles pengeváltás történt ez ügyben. Az idő utólag Benedek Istvánt igazolta. Az Orvosi Hetilap 1902. évi számában a Gynaekologia című melléklet ugyanis a következőkről tudósít:

„Semmelweis, Fleischer és Bruck Jakab is életük utolsó éveit a paralysis progressiva hosszú, sötét éjjelében töltötték el.”

Ez Kézmárszky professor tudtával jelent meg, aki tisztában lehetett a kórismével. Benedek

Semmelweis-könyve bővített kiadásban, majd német nyelven is megjelent. Sajnos, a Gynaekologia nekrológiára csak aztán derült fény. Mégis ez eddig a legteljesebb Semmelweis-biográfia, a legolvasmányosabb stílusban megírva. A hivatkozási alap mindig pontosan megjelölt, szó sincs fantáziadús regényességről. A Semmelweis-irodalom összefoglaló alapműve méltó a legnagyobb magyar orvoshoz. Ha valaki egy jó könyvet ír, már a parnasszuson a helye.

Benedek István az 'Aranyketrec', a Lamarck-, és a Semmelweis-monográfia után még újabb meglepetésekkel szolgált. 'A tudás útja' (1972), a 'Mandragóra I-II.' (1979), a 'Hippokratésztől Darwinig' (1986), a 'Tibeti orvoslás és varázslás' (1987) után orvostörténeti betetőzése a 'Hügieia' (1990), az európai medicina kiteljesedésének kultúrtörténeti bemutatása.

Szépirodalmi munkásságát, valamint politikai publicisztikáját nem feladatunk értékelni. Ez utóbbi a kezdethez vezet vissza. Ha nem Antall József a miniszterelnök, aligha kezdett volna e kényes műfajba. Kitűnő debatter volt és megvesztegethetetlen moralista. Hazájához, hivatásaihoz (orvos, orvostörténet, szépirodalom), valamint hitveseihez – Krisztina majd Júlia –, barátaihoz holtáig hűséges, míg Velencében 1996. június 9-én végleg ki nem esett a toll a kezéből.

Antall József és Benedek István halálával lezárult egy korrekt korszak. Az általuk állított mérce magas, jó volna minél ritkábban levernünk a lécet.

Szállási Árpád

Spielmann József (1917–1986)

1986. augusztus 28-án hunyt el Spielmann József professzor, a marosvásárhelyi egyetem nyugalmazott orvostörténelem professzora, aki közel három évtizedig állt az orvostörténelmi tanszék élén, nevelte az orvosi hivatás szeretetére az ifjabb orvosnemzedékek sorát. Távozása váratlan volt, de élete utolsó hónapjainak súlyos betegsége már előre vetítették a tragikus esemény bekövetkeztét.

Spielmann József 1917. május 9-én született Mezővelkéren. Orvosi tanulmányait Kolozsvárott végezte, ahol orvosi diplomáját is szerezte. Medikusként fordult az orvostörténelem felé, tanítványa volt annak a Valeriu Bologna professzornak, akinek neve valóban összeforrt Erdély és az erdélyi népek orvostörténelmének kutatásával. Mestere nyomdokain járva valóban túl tudott tekinteni a mindennapos intrikákon, a gyakran embert alázó ellentéteken. Elsősorban magyarnak és erdélyinek tekintette magát, s ez tűnik ki felsorolni is nem könnyű orvostörténelmi tárgyú tanulmányaiból, tudományos ismeretterjesztő írásaiból, alapvetésnek számító orvos- és művelődéstörténeti könyveiből. Alapos ismerője volt az elmúlt századok hazai és európai orvostörténelmének, szintézist kereső munkák láttak napvilágot tollából. Szinte orvostörténelmünk minden korszakával foglalkozott, hatalmas irodalmi és levéltári anyagokat tárt fel kutatásaival. Talán orvostörténeti szemléletét legjobban 'A közjó szolgálatában' című munkája tükrözi, melyben teljes képet ad orvostörténeti érdeklődésének minden területéről, elmélyült kutatásainak eredményeiről, a szakirodalomban való alapos tájékozottságáról. Munkáinak nagy erénye volt, hogy amikor a magyar orvosi írásbeliség, a magyar orvosi szakirodalom kialakulását, önállósodását kívánta bemutatni, azt mindig az európai orvostudomány fejlődése szemszögéből is megvilágította, igyekezett megkeresni a magyar fejlődés európai gyökereit, ösztönzőit és sajátos helyi vonásait. A szigorúan vett orvostörténeti kutatás eredményeit tágabb művelődéstörténeti kutatás kereteibe próbálta beágyazni, s azt is megkísérelte, hogy a tárgyalt jelenséget a társadalmi fejlődés tükrében is értelmezze. Különös figyelmet fordított a humán és a természettudományok érintkezési felületeinek megkeresésére. Hitte és vallotta, hogy az orvosi és a természettudományos „elsüllyedt örökség” napvilágra hozása az orvostörténelem feladata, s munkájuk eredményességéről majd csak a jövő mond ítéletet. Ennek szellemében tevékenykedett, nevelte az orvosi hivatás szeretetére – a múlt példáinak felsorolásával – az újabb orvosnemzedékeket.

Tanári és kutatói munkája mellett széles társadalmi tevékenységet is kifejtett. Évtizedeken keresztül a Román Orvostörténeti Társaság elnökségének tagja volt, legutóbb alelnöki tisztségét viselte. Egyik szervezője volt 1970-ben a bukaresti Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszusnak, számos orvos- és gyógyszerészettörténeti konferencián és kongresszuson tartott előadást, több európai orvos- és művelődéstörténeti társaság hívta tagjai sorába. A Magyar Orvostörténeti Társaság Wessprémi István Emlékéremmel fejezte ki elismerését tudása előtt. Több alkalommal volt a Magyar Orvostörténeti Társaság vendége, amellyel a kapcsolatát még az 1950-es évek legelején teremtette meg (az Orvostörténeti Közleményekben Mátyus Istvánról és Nyulas Ferencről jelentek meg értékes publikációi – *a szerk. kieg.*).

Élete utolsó hónapjaiban – már súlyos betegen Budapesten – nagy terveket és célokat állított maga elé és talán a sors akarata volt, hogy legutolsó két írása magyar lapban – az Orvosi Hetilap hasábjain – jelenhetett meg. (...)

Kapronczay Károly

Lambrecht Miklós (1921–1992)

Lambrecht Miklós a neves paleontológiai szakíró, Lambrecht Kálmán fiaként született Budapesten. Középiskoláit egyházi (budapesti bencés, pécsi cisztercita) gimnáziumban végezte, ennek ellenére ateista-materialista elveket vallott. Pécssett avatták orvosdoktorrá 1947-ben. A következő évben megnősült, felesége Kristóf Gizella, aki 1991-ben bekövetkezett haláláig ugyancsak tagja volt a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak.

Az ifjú orvos – apja nyomdokain haladva – erős biológiai, ezen belül főként sejtbiológiai érdeklődésű volt. Ez irányú hajlamait a kórbonctan-kórszövettan területén vélte legjobban érvényesíthetőnek, s ezért a Rókus és az István, majd 1953-tól a Péterffy Sándor utcai Kórház proszekturáján vállalt beosztást és szerzett kórboncnok szakorvosi képesítést (1956). Itt kapcsolódott be az 1956-os szabadságharcba, amelyben való aktív részvételéért hat év börtönbüntetéssel sújtották. Szabadulása után a Korányi Frigyes és Sándor Kórház proszekturáján kapott segédorvosi beosztást; innen ment nyugdíjba 1982-ben. Kórboncnoki munkásságát az általa készített 7800 boncjegyzőkönyv őrzi.

1973-ban belépett a Magyar Orvostörténelmi Társaságba, amelynek keretei között politikai diszkriminációktól mentesen végezhetett tudományos munkát. Biológiai érdeklődését biológia-történelmi irányba terelve főként a darwinizmus kialakulásával és hatásával foglalkozott. Alacsony nyugdíjának kiegészítése céljából a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeumtól szaktanácsadói állást is kapott, s így nyugodtan végezhetette biológiatörténelmi kutatásait, sőt Goethe természettudományi munkássága iránti szenvedélyes érdeklődését is kielégíthette. 1974-ben vezetőségi tag, 1980-tól az elnökség tagja, az Általános Tudománytörténelmi Szakosztály alelnöke, az Orvosi Szaknyelvtörténelmi Bizottság elnöke lett és beválasztották az Orvostörténelmi Közlemények Szerkesztőbizottságába. Tagja volt a Nemzetközi Orvostörténelmi Társaságnak, továbbá a Magyar Biológiai Társaságnak és a MTESZ Tudomány- és Technikatörténelmi Bizottságának. 1982-ben Weszprémi Emlékéremmel tüntették ki. Számos tudománytörténelmi előadásán túlmenően közleményei jelentek meg az Orvostörténelmi Közlemények, a Halle–Wittenbergi Luther Márton Egyetem Egyetemtörténelmi Közleményei és az Orvosi Hetilap c. szakfolyóiratokban, valamint a Búvár, a Természet Világa és más ismeretterjesztő kiadványokban és tudós-életrajz gyűjteményekben. Utóbbi Társaságunktól, sőt az orvostörténelemtől is elfordult; tisztségeiről lemondott és biológia-történelmi tevékenységét a Biológiai Társaság, valamint a MTESZ Tudomány- és Technikatörténelmi Bizottsága keretei között folytatta, majd minden idejét a Miskolci Szabadegyetemen tartott előadásainak, a Történelmi Igazságtétel Bizottságban végzett, valamint – harcos ellenzékiként – önkormányzati képviselői tevékenységének szentelte.

Mint hosszú éveken át erős dohányos, az utóbbi években sokat szenvedett érszűkülettől és lábszárfekélytől. 71 éves korában agyvérzés vetett véget életének. Az „56-os forradalmár orvos” elhunytáról a napi sajtó is megemlékezett.

Karasszon Dénes

Antall József (1932–1993)

1993. december 18-án vett végső búcsút az ország, az ismét függetlenné vált Magyarország, az 1993. december 12-én elhunyt miniszterelnökétől, Antall Józseftől, aki kormányfővé választása előtt közel három évtizedig a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és levéltár élén állt. E helyen nem Antall József politikai életművét kívánjuk elemezni, hanem pályafutásának 1963–1990 közötti szakaszát követjük nyomon, amikor távol a politikai közéletől – amivel nemhogy osztozni, de egyetlen gesztust sem kívánt adni – alkotó és tudományszervező tevékenységet fejtett ki. Egyéniségéből fakadt, hogy mindig „építkezett”, bárhová vetette az élet. Mindenben a rendet, a hagyományokra épülő, jól működő szervezetet kereste. Miután 1959-ben eltávolították a középiskolai katedráról, átmenetileg a fővárosi könyvtári hálózat Vadász utcai fiókkönyvtárában dolgozott, onnan került 1963 őszen – egyelőre szerződéssel és félállásban – a szervezés alatt álló Semmelweis Orvostörténeti Múzeumhoz tudományos munkatársnak. Ebben az időben – az 1963. évi ismeretes amnesztia után – már megengedték neki az esti tagozatos felnőttoktatásban is az óraadós tanítást. 1964-től teljes állásban tudományos főmunkatárs, 1967-től helyettes igazgató, az intézet egyesítése után főigazgató-helyettes, 1974-től megbízott főigazgató, 1985-től – miniszterelnökké választásának napjáig – főigazgató volt az intézetben.

Amikor Antall József munkatársa lett az akkor szervezés alatt álló Semmelweis Orvostörténeti Múzeumnak, előtte új terület volt az orvos- és gyógyszerészet-történelem, az a világ, amelyet akkor zömében a gyakorlati pályától búcsút mondó orvosok, gyógyszerészek műveltek, vagy olyanok, akik a gyógyító munka mellett többre vágytak. E sajátos szakterületnek az 1960-as évek derekáig voltak ugyan hagyományai a magyar tudományos életben, de szervezettség hiányában a perifériákon helyezkedett el. E sajátos helyzet többekből fakadt: a 18. századi gyökerekre visszanyúló és a századforduló éveitől szépen fejlődő diszciplína 1945 után súlyos válságba került. Megszüntették egyetemi oktatását, kiváló művelői – politikai nézeteik miatt – háttérbe szorították, akik viszont az 1950-es években helyükre kívántak lépni, a napi politikától átítatott szemléletükkel többet ártottak, mint használtak, és eltávolították mindenkit, aki nem osztozott nézeteikben. Ezekre az évekre mi sem jellemzőbb, mint hogy az orvostörténelem három, 1945 előtti egyetemi tanára gyári orvosi rendelőkben helyettesként működhetett, napi megélhetési gondokkal küszködve.

Ugyancsak – 1948-ban – feloszlatták a Budapesti Királyi Orvosegyesületet, amely nemcsak művelte az orvostörténetet, hanem 1905-től orvostörténeti gyűjteményt (könyvtári, levéltári és tárgyi) és múzeumot létesített. Ugyancsak feloszlatták a Magyar Gyógyszerészeti Társulatot is, ahol az Orvosegyesülethez hasonlóan gyógyszerésztörténeti gyűjteményt alapítottak 1906-ban. (A harmadik nagy gyűjtemény, az 1928-ban alapított Közegészségügyi és Népegészségügyi Múzeum a főváros ostroma idején elpusztult.) A feloszlátott egyesületek orvos- és gyógyszerésztörténeti gyűjteményeit – sajnos, csak töredékeiben – vagy múzeumoknak adták át, vagy egyszerűen pincékbe hordatták le, és hagyták pusztulni, illetve gyűjtők vagy műkereskedők az értékesebb tárgyakat széthordták.

A tudományos társasági élet 1948 után kialakított új szervezeti formáiban az orvos- és gyógyszerészet-történelem – sajnos, egymástól mereven elkülönülő két területnek tekintették – nem kapott helyet, pedig a szovjet uralom alá került szomszédos államokban – Csehszlovákiában, Romániában, Lengyelországban, a Szovjetunióban – sem számolták fel szakterületünk egyetemi oktatását, tudományos társasági életének kereteit, nem szórták szét gyűjteményeit. Ugyan Magyarországon 1951-ben – a volt budai Irgalmas Kórház, ma az Országos Reuma és Fizioterápiás Intézet egykori rendi könyvtárának három helyiségében – létrehozták az Orvostörténeti Könyvtárat (1952-től Országos Orvostörténeti Könyvtár), ahová a feloszlátott gyógyító szerzetes rendek könyvtárait, a megszüntetett Budapesti Királyi Orvosegyesület 1837-től gyűjtött könyvtárának maradványát ömlesztve odaszállították. (Az utóbbi könyvtár azért vált feleslegessé, mert az Orvosegyesület volt székházában az Orvosok Szabad Szakszervezete és a Szovjet Orvostudományi Dokumentációs Központ kapott helyet, a mintegy 60–80 ezer könyvet pedig a szenes-pincékbe hordatták le. Így a még el nem tüzelt könyveket szállították 1951/52-ben az Orvostörténeti Könyvtárba.)

Az Orvostörténeti Könyvtár szerény költségvetéssel, három munkaerővel kezdte működését, raktár céljára pedig az Irgalmas Kórház volt kápolnáját kapta meg, azt is ideiglenes jelleggel, mert a kórház területén a kápolnának még az „emlékét” sem akarták megtúrni. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár 1956 tavaszán megkapta a Budapest, II. kerület, Török utca 12. szám alatti – magánpalotából kialakított

ideiglenes kórház céljaira használt – épületet, amely ugyan nem felelt meg könyvtári céloknak, de egy helyen lehetett tartani az akkor 60–70 ezer könyvet, megkezdődhetett ezek feldolgozása és könyvtári célú használata. E könyvtár köré gyülekezett az orvos- és gyógyszerészet-történelem iránt érdeklődők nem nagy létszámú csoportja, akik önmaguk művelésére 1953-ban elindították az orvostörténeti előadások sorozatát, amelynek nyomtatott tükre 1955-től – az Országos Orvostörténeti Könyvtár gondozásában – megjelenő Orvostörténeti Közlemények lettek. Csak a forradalom után, 1958-ban jöhetett létre az Orvostörténeti Szakcsoport, ami az akkori tudományos társasági élet szervezeti formái között egy korlátozott mozgástérrel rendelkező társaságnak felelt meg. Ebben az évben alakult meg az Orvostörténeti Múzeumi Bizottság, hogy Semmelweis Ignácnak a második világháború alatt rombadőlt szülőházában egy emlékmúzeumot hozzon létre, ahol lehetőség nyílik bizonyos tárgyi gyűjtemények elhelyezésére, kiállításon történő bemutatására. Az alapot az a „gyűjtemény” adta, amely az orvosegyesületi könyvgyűjtemény átadásakor került az Országos Orvostörténeti Könyvtárba, s ami még szerepelt az Orvosegyesület 1910-ben megnyitott múzeumi kiállításán. A szervezés alatt lévő emlékház élére 1962-ben a nyolcvanadik évéhez közeledő Fekete Sándor nőgyógyász professzort nevezték ki, aki előtt ismeretlen volt nemcsak a múzeumi élet, de az orvostörténelemmel is kinevezése után ismerkedett meg. A múzeumot szervezetileg és költségvetésében elkülönítették az Országos Orvostörténeti Könyvtártól, ami épp olyan lehetetlen dolog volt, mint ahogy csak két tudományos munkaadót engedélyeztek a múzeumnak. Ekkor került ide Antall József, akire mint történészre azonnal hatalmas feladatok vártak: ki kellett dolgoznia a múzeum gyűjteményi és gyűjtőköri rendszerét, a működéssel kapcsolatos összes szervezeti és működési szabályzatot, javaslatot kellett tennie a működést biztosító rendeletekre, tervezetet kellett készítenie a kiállításokra, a tárgyi gyűjtemények begyűjtésére stb. Az alaptervezetekben már külön kiemelte a Múzeum és a Könyvtár egyesítésének szükségességét, lehetetlen dolognak tartotta a párhuzamos, valójában azonos célokat betöltő intézmények fenntartását. Mindenben a rendet, a jól működő szervezetet kereste. Mivel az orvos- és gyógyszerésztörténetet nem tanították, az ifjabb nemzedéket erre nem készítették fel, csupán önképzéssel lehetett benne elmélyülni. Antall kiválóan képzett történészként felismerte, hogy a művelődéstörténet egyik sajátos területét képező orvos- és gyógyszerésztörténetet lehetetlen a humán és az orvos-gyógyszerészeti tudományos végzettségük együttműködése nélkül feltárni, továbbá, hogy e munkát ki kell terjeszteni a rokon és érintkező tudományokra is. Ez a szemlélet ma már természetes, de az 1960-as években sokan idegenkedtek ettől. Ehhez kellett intézeti háttérrel teremteni, ahol egy gyűjteményi egységet képez a múzeumi, könyvtári és levéltári terület. Ez a modell új volt – nemcsak hazánkban, hanem Európában is. Ezekben az években nemcsak a szervezés, a gyűjteményi rendszer kidolgozása és felépítése kötötte le energiáját, hanem az előbb említett „idegenkedés” feloldása is. Itt is érvényesült hatalmas diplomáciai érzéke, amikor a két szemléletet „tárgyalóasztalhoz” tudta leültetni, meg tudta nyerni elképzeléseinek az ellentétesen gondolkodókat, s végül eredményesen együttműködő társasággá formálta át. Soha nem titkolta politikai nézeteit, mindenki előtt nyíltan kifejtette álláspontját, még e szűknek ítélt területen sem tett kompromisszumokat, ami a másként gondolkodókban is tiszteletet váltott ki. Az intézet szervezésének éveiben megkeresett minden olyan értékes szakembert, akit az akkori politika háttérbe szorított, működési lehetőséget kínált nekik, megnyerte vagy visszavezette őket arra a területre, ahol – ahogyan gyakran mondta – sikerélményekhez juthatnak, alkothatnak, és az adott körülmények között kicsit jobban érezhetik magukat. Nemcsak a humán területek iránt érdeklődő orvosokat és gyógyszerészeket kellett megnyernie, hanem a humán tudományok művelőiben is le kellett győznie azt az idegenkedést, amit számukra a reál tudományok jelentettek. Valójában egy szemléletet kellett kiformalni, hogy a két – talán egymással ellentétes – szakterület igen is alkotóan tud együttműködni, egymást kölcsönösen kiegészítve újat teremteni.

Már a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum helyettes igazgatója volt, amikor a múzeumot 1968-ban egyesítették az addig külön intézményként működő Országos Orvostörténeti Könyvtárral, s az intézetet 1972-ben levéltári jogkörrel ruházták fel. Ezen részlegben a magyar orvos- és gyógyszerésztudomány történeti értékű társasági iratait, személyi fondokat, megszűnt intézmények iratállományát helyezték el. Az egyesített intézmény az 1970-es évek első felében indult gyors fejlődésnek: Antall József fiatal munkatársakat hívott meg, olyan tudományos közösséget formált ki, amely vállalta a nem mindennapi feladatot, hogy egyetemen nem oktató szaktudománynak kötelezze el magát. Valójában az ő elképzelései szerint és irányítása mellett szerveződött meg az orvos- és gyógyszerésztörténet írott és tárgyi emlékeinek országos feltárása, begyűjtése és intézetben belüli gyűjteményi rendjének kialakítása, a

tárgyakra vonatkozó kutatások megkezdése. A páratlan gyűjtemény tükre lett a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum állandó kiállítása (1968-ban, 1974-ben, 1981-ben átalakítva), a budai Várnegyedben levő Arany Sas Patikamúzeum, a vidéki orvos- és gyógyszerészet-történeti kiállítások (Győr, Sopron, Kőszeg, Székesfehérvár, Pécs, Kaposvár, Eger, Kecskemét, Nagykálló, Tiszavasvári stb.) sora, amelyből kiemelkedő a kőszegi és a soproni patikamúzeum, a védett gyógyszertári berendezésekkel működő patikák láncolata. A Semmelweis Ignác-emplékházból előbb valóban múzeum, majd 1972-ben országos múzeum lett. A gyűjtemények egyesítéséből kialakult intézményből a hazai orvos- és gyógyszerészet-történet tudományos bázisintézete lett. Jelentőségét csak emelte, hogy az 1980-as években orvosegyetemeinken és azok gyógyszerészeti karain megindult az orvos- és gyógyszerészet-történet oktatása, amelynek Antall József egyik szorgalmazója volt az 1970-es évek legelejétől. Tisztán látta, hogy jó szakember csak az lehet, aki alapjaiban ismeri választott szakterületének múltját, eszmerendszerének, gondolkodásmódjának fejlődését. Ennek szellemében alakította ki az intézet munkatársi gárdáját, gondosan ügyelt a szakképesítések sokszínűségére, arányaira, az új munkatársak nyelvtudására, sőt a munka melletti továbbtanulási lehetőségek igénybevételével újabb és újabb képesítések megszerzésére ösztönözte munkatársait. Az intézetben dolgozókat soha nem tekintette „beosztottjainak”, mindenkit munkatársként hívott meg, akiknek munkakörét egyéni adottságaik nagyban meghatározták. Nem szerette a „beskatulyázás” rendszerét, gyakran élt azzal a lehetőséggel, hogy a munkatársak alapfeladatkörének megtartása mellett más feladatokkal is megbízta őket, és sokoldalú, széles szaktudású munkatársi gárdát nevelt ki. Munkatársnevelő felfogására mi sem jellemzőbb, mint hogy az intézetből eltávozott volt munkatársai más intézményeknél csak vezető beosztásba kerültek. Az intézetbe vezetői állásra senkit nem hívott meg kívülről, mert ezen tisztségekre a munkatársi gárdából kérte fel azokat, akik elképzeléseinek megfeleltek, és eleget tudtak tenni szigorú követelményrendszerének.

Alapelve volt, hogy semmilyen munkakörben – beleértve a speciális feladatokat is – nem szabad „szakbarbárrá” válni, ezért mindenki számára lehetővé tette az alapképzettségének és érdeklődési körének megfelelő tudományos tevékenységet. A sokszínűség és alaposág volt másik kívánsága munkatársaival szemben. Számátalan lehetőséget biztosított a tudományos ismeretterjesztéstől az elmélyült tudományos feltáró munkáig kollégái számára, ösztönözött, de senkit nem kényszerített a publikálásra.

Antall József tevékenysége nem korlátozódott kizárólag az intézeti munkára: a Magyar Orvostörténeti Társaság felfelé ívelő szakasza (1970–1985) főtitkársága, majd pedig elnöksége (1985–1993) idején következett be. 1966-ban lehetőség nyílt – az 1948 után kialakult helyzettel szemben – az önálló tudományos társaságok újbóli megalakítására, így 1966-ban megalakult a Magyar Orvostörténeti Társaság, a szakterületük iránt érdeklődő orvosok és gyógyszerészek tudományos egyesületeként. A megalakuláskor alig 40–50 tagja volt a Társaságnak: zömében azok alapították, akik az 1950-es években az Országos Orvostörténeti Könyvtár előadásait látogatták, s maguk is előadók voltak. Antall József 1968-tól a Társaság titkáráként és az Orvostörténeti Közlemények szerkesztőjeként tevékenykedett. Céljának tekintette – és következetesen megvalósította – a többi orvosi és természettudományi társaságokkal való kapcsolatteremtést, és ezt tette az MTA köré tömörülő humán és reáلتudományi társaságokkal kapcsolatban is. A közös területek megtalálása után olyan tudományos rendezvényeket szervezett, vagy támogatta szervezésüket, ahol a legkülönbözőbb tudományágak képviselői közös pontokat és témákat találtak az orvos- és gyógyszerészet-történelemmel. Tárgította a Magyar Orvostörténeti Társaság hazai és külföldi kapcsolatrendszerét, amit részben a Társaságon belüli szakosztályi rendszer, részben a személyesen vagy levelezés során kialakított kapcsolatok jelentettek. Külföldi kapcsolatokat szakterületünk nemzetközi szervezeteiben elsősorban Nyugat-Európában és a tengeren túli országokban keresett. Az 1970-es években ez nem volt természetes jelenség, és az agyonszabályozott nemzetközi kapcsolattartás viszonyai között sok nehézségbe ütközött. Nem egyéni ambíciók vezérelték, hiszen Nyugatra csak 1974-ben mehetett először, és később sem gyakran utazott Nyugat-Európába. Magyar nemzeti érdeknek tekintette, hogy minden európai fórumon tisztességesen képviselve legyen Magyarország, a magyar tudomány, és azok képviseljék, akik erre méltóak. Felemelte szavát – igaz, kezdetben csak levélben – minden olyan jelenség ellen, ami nem az igazságnak megfelelő formában tüntette fel a magyarságot, a magyar tudomány eredményeit. Tiltakozott minden olyan jelenség ellen, amikor rólunk nem az egyenlő elbírálás elve alapján nyilatkoztak, vagy elferdített tényeket közöltek. Legkeményebb összetűzései a szocialista országokkal való kapcsolattartásban voltak:

nem tűrte a lekezelést, az „utolsó csatlóst” megillető bánásmódot, nyíltan és keményen védte a magyar tudományt. E szemlélet fórumává tette a szerkesztésében megjelenő Orvostörténeti Közleményeket, amely hamarosan a hazai és a külföldi szerzők nívós lapjává vált. 1970-ben kezdeményezte, hogy az 1974. évi nemzetközi orvostörténeti kongresszust Budapesten rendezzék meg, amelynek szervező főtitkára lett. Ez a kongresszus teljes nemzetközi elismerést hozott a magyar orvos- és gyógyszerészet-történelemnek, amit az 1981. évi budapesti nemzetközi gyógyszerészet-történeti kongresszus csak megkoronázott. Rokonszenves egyénisége, kiemelkedő tudása, rendkívüli diplomáciai érzéke, kapcsolatteremtő készsége rengeteg hívet szerzett az intézetnek és a Magyar Orvostörténeti Társaságnak. Ezekben az években az intézet kiállításait és kiadványait jobban ismerték külföldön, mint itthon. 1974 augusztusában, a nemzetközi orvostörténeti kongresszuson megjelenő nyugat-európai és amerikai szakemberek itt találkoztak először vele, pedig már évek óta szoros levelezésben álltak vele, ismerték nézeteit, véleményét, publikációit, gyakran kérték tanácsát, állásfoglalását.

Mielőtt még politikai pályára lépett volna, majd minden európai orvos- és gyógyszerészet-történeti társaság tiszteletbeli vagy levelező tagjává választotta. Tagja lett a Nemzetközi Gyógyszerészet-történeti Akadémiának, a Nemzetközi Orvostörténeti Akadémiának, és a Nemzetközi Orvostörténeti Társaság 1990-ben egyik alelnökévé választotta. Ezek az elismerések nem a miniszterelnök Antall Józsefnek szóltak, hiszen mindegyik társaság és nemzetközi szervezet ismerte és nagyra értékelte intézetteremtő és szakirodalmi tevékenységét.

1967-ben megbízták az Orvostörténeti Könyvtár vezetésével. Még 1962-ben posztgraduális képzés keretében könyvtárosi diplomát szerzett. Záródolgozatát 'Eötvös és a Politikai Hetilap' címmel írta, s bírálója már akkor publikálásra méltónak találta. Ezt a témát fejlesztette tovább bölcsészdoktori disszertációjává, mely nemcsak alapos politikai, hanem sajtótörténeti elemzést is adott a 'Politikai Hetilap' 1865–1866-os működéséről. Könyvtárigazgatói feladatköre akkor is megmaradt, miután 1968-ban egyesítették a két párhuzamos intézetet. A könyvtár fejlődése az ő igazgatása alatt indult meg, nőtt a munkatársak létszáma, és kiszélesedett az intézet kapcsolattrendszere. A belső, szakszerű feldolgozást nem szervezte át, de az intézet egyesítése során kimondatta, hogy ez a gyűjtemény egy speciális szakterület „könyvmúzeuma”, nem tartozik egyik könyvtári hálózatba sem, ennél fogva sajátos területként kell továbbfejleszteni. Az intézet anyagi helyzetén nem sokat segíthetett, de az adott lehetőségek között a legcélszerűbb és legértékesebb dokumentumokra irányuló állománygyarapítást követelt meg. A hazai orvosi könyvtárakból és nagyobb könyvgyűjteményekből átvette a régi orvosi könyveket, folyóiratokat, mindazt, ami azokban „elfekvő”, feleslegesnek számított. Így szinte teljessé vált a magyar orvosi könyvkiadás 1900 előtti könyvállománya, miközben vásárlásokkal igen értékes ősnymotatványokkal és 18. század előtti orvosi könyvekkel gyarapodott a gyűjtemény. Az 1960-as években rendkívül nehéz volt a „devizaigényes” nyugati szakmai könyvek és kiadványok megvétele, ugyanis a rendelkezésre álló keretet bővíteni nem lehetett. Ezért az Orvostörténeti Közlemények szerkesztőjeként és a Könyvtár igazgatójaként levélben megkeresett minden európai és tengerentúli orvosi könyvkiadót, hogy a szakterületükön megjelenő könyveket a lap referáló rovatában ismertetjük, a folyóiratot pedig cserepéldányként felajánljuk. E kapcsolatteremtésnek köszönhető, hogy az 1970-es években gyakran 1000–1500, amúgy csak devizáért beszerezhető kiadvány érkezett ún. tám- és cserepéldányként. Gyakran az okozott gondot, hogy az Orvostörténeti Közlemények referáló rovatának terjedelme nem volt elég a referátumok közlésére. Valóban, sok olyan szakkönyv és kiadvány érkezett a könyvtárba, aminek megvásárlására más forrásból nem lett volna lehetőség, többségük egyetlen példány hazánkban. A könyvtári állománygyarapítás másik elve, az orvos- és gyógyszerészet-történettel rokon szakágak és az általános történeti munkák gyűjteményeinek kialakítása, illetve fejlesztése. Két évtized alatt a könyvtár állománya 140 ezerre emelkedett, s az egyik legjobb kézi és segédkönyvtárral rendelkező történeti gyűjtemény lett. Az állománygyarapítás nem volt „öncélú”, hiszen a kőszegi Patikamúzeum mellett kutatóhelyet alakítottak ki, amelynek közel tízezres könyvtárát az intézet könyvtárának duplumpéldányaiból állították össze. Az intézethez tartozik az Ernyey József Gyógyszerészet-történeti Könyvtár, amely a budapesti Mátyás téren működik, egy védett berendezésű, volt gyógyszerészeti helyén. A könyvtár közel húszezres állománya eredetileg a Semmelweis Orvostudományi Egyetem gyógyszerészeti karának egyik tanszékének pincéjében várta a jobb napokat. A könyvek a feloszlott Magyar Gyógyszerészeti Társulat könyvállományának maradványát képezték, s ide szállították le a Kari Könyvtár ritkán használt régi könyveit is. Igazgatónk intézkedett az embertelen körülmények között tárolt könyvállomány feldolgozásáról, így az 1970-es évek elejétől már a

Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár tulajdonát képezte e gyűjtemény, majd 1981-ben a Mátyás téri volt gyógyszerár helyiségeiben – mint különgyűjtemény és szakmai történeti könyvtár – megnyílt az Ernyey József Gyógyszerésztörténeti Könyvtár. Nem az volt a cél, hogy beolvassák a könyvtár állományába, hanem hogy egységben tartva szolgálja a szakirányú kutatást, s ehhez megfelelő körülményeket és „légkört” teremtsünk. Antall József tervei között szerepelt, hogy minden egyes vidéki orvos- és gyógyszerészet-történeti múzeum mellett hasonló kisebb kutatóhelyek szerveződjenek, melyek a helyi és helytörténeti vizsgálódások állomásai lehetnek. Ezzel a tervével megszüntetni kívánta e szakterületen belül is a Budapest központúságot. Ilyen jellegű elképzeléseket dolgozott ki az orvosegyetemek – elsősorban a Semmelweis Orvostudományi Egyetem – szakmatörténeti gyűjteményeinek kialakítására is. Budapesten két évszázad, a vidéki orvosegyetemeken (orvosi karokon) 50–60 év alatt értékes tárgyi, könyv és írott anyagok keletkeztek, amelyeknek mindenütt egységes gyűjteményt kell képezniük. Mintának a német egyetemi hagyományokat tekintette, ezt kívánta követni hazánkban is. Elképzelései sajnos, még nem valósultak meg maradéktalanul, de az alapok megteremtődtek, a végső megvalósítás viszont rengeteg pénzt igényel. Ezek az elvek vezérelték akkor is, amikor a Semmelweis Orvostudományi Egyetem közel kétszáz esztendő Kari Könyvtára helyzetének javítását, az önálló egyetemi levéltár felállítását szorgalmazta. Nem vezérelték „önző szándékok”, hiszen a rendezetlen jogi állapotok mellett „egyszerűbb” lett volna ezen értékes gyűjteményeknek az intézethez való csatolását szorgalmazni. Mindig ésszerű rendszerekben gondolkodott, építeni és nem rombolni akart.

Antall József 1963-ban ismerkedett meg az orvos- és gyógyszerészet-történettel, előtte és utána is elmélyült tanulmányokat folytatott a magyar liberalizmus történetében. Elsősorban Eötvös József és a centralisták eszmerendszere foglalkoztatta. Alapjaiban tára fel a centralisták munkásságának az államépítő, a társadalmat átformáló, a gazdaságot, a szellemi életet (oktatást) és a közegészségügyet érintő elméleti és gyakorlati megvalósító munkásságukat. Kiemelkedő tanulmányok születtek – igaz, nyomdai napvilágot sokszor csak jóval később láttak – az oktatás- és egyetemtörténet, a neo-abszolutizmus, a kiegyezés témaköréből. Az orvostörténeti irodalom kutatása újabb kérdéseket ébresztett benne: az állam és az egészségügyi politika kapcsolata, a centralisták egészségpolitikája, a pesti orvosi iskola, a közegészségügy reformja a múlt század második felében, a magyar medicina nyugat-európai kapcsolatai stb. Politikátörténeti alapokon nyugvó tanulmányai iskolateremtőek lettek, munkatársait is erre ösztönözte. Igazgatósága idején – mint már említettem – nem volt kötelező a munkatársak számára a publikálás, csak tanácsolta, mégpedig úgy, hogy az ajánlott kutatási terület mindig „illett” az adott munkatárs képességeihez, tudásához és egyéniségéhez. Kutató- és alkotóműhely lett az intézet, ahol teret és lehetőséget kaptak olyan kutatók, akik politikai meggyőződésük miatt máshol nem működhetek volna. Ez vonatkozott a Magyar Orvostörténeti Társaságra is, ahol olyan előadások hangzottak el, amelyek máshol szóba sem kerülhetek volna.

Az intézetet életműve egy részének tartotta akkor is, amikor 1990 májusában lemondott főigazgatói tisztségéről, és vállaira vette a magyar kormány vezetését. Továbbra is megtartotta a Magyar Orvostörténeti Társaság elnöki tisztségét, és vállalta az intézeti tudományos tanács elnökségét.

Kapronczay Károly

*

Rendhagyó sorsa úgy alakult, hogy egész életére szoros kapcsolatba került a medicinával. Előbb az orvostörténet-írás cselekvő, majd egy makacs és halálos kimenetelű betegség részeseként. Ifjúkorában profi politikusnak készült, hiszen olyan példaképek állottak előtte, mint az elmúlt századból Eötvös József – akiről doktori disszertációját írta – és Deák Ferenc, majd mozgalmas gyermekkorában édesapja, id. Antall József, a második világháborús menekültügy legfőbb hazai felelőse, a volt belügyminiszter Keresztes-Fischer Ferenc – aki a nácik börtönébe került – és az atyai jóbarát, Bibó István, aki viszont 1956 egyik szellemi hőse lett. Érthető, hogy ebből a közegeből, ilyen elkötelezettségekkel az elmúlt negyven esztendőben diplomáciai karrierre nem számíthatott.

Elvégezte tehát a bölcsészeten a magyar-történelem szakot, tanult jogászatot, levéltári képesítést szerzett, hogy valami neki megfelelő területen megélhetése biztosítva legyen. Rövid ideig tanárkodott, egykori tanítványai: Bolbericz Pál címzetes apát, Haumann Péter színművész és Kapronczay Károly

történész rajongva emlékeznek vissza ezekre a rendhagyó történelemórákra. A forradalom romjaira épült rend azonban nem tűrte a rendhagyó jelenségeket, így a tanítás örömétől rövidesen megfosztották. Az 56-os priusszal rendelkező bölcsésznél erre könnyen találtak ürügyet. A nagy amnesztia után került 1964-ben a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumba, ahol rövidesen otthon érezhette magát. Az intézet ugyanis inkább „nyugdíjasok klubja”-hoz hasonlított, s Palla Ákos igazgatónak 1967-ben bekövetkezett halála után megbízásos státuszban reménykedhetett. Ő készítette el soronként 6 forintért a ‘Magyar Életrajzi Lexikon’ számára az orvos-életrajzi címszavakat, és közben egész komoly orvostörténeti ismeretekre tett szert. Majd 1968-ban, Semmelweis születésének 150. évfordulóján sikeres szimpóziumot szervezett a legnagyobb magyar orvos emlékére, így a megbízott vezetői tisztséget – orvosi diploma hiányában is – már akkor bőségesen kiérdemelte. Mint később kiderült, neki nincs is arra szüksége, hiszen pl. Birtalan Győző orvostörténész és Karasszon Dénes állatorvos-történész személyében olyan remek munkatársakat nyert meg maga mellé, hogy a szervezés szakmai részének színvonalát egyértelműen garantálták.

Következő „nagy dobása” a XXIV. Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszus budapesti megszervezése volt, melyet a résztvevők évek múltán is elragadtatással emlegettek. Ekkor már az egészségügyi miniszterré lett orvostörténész Schultheisz Emil fedezte politikailag. Ugyanis addig Nyugatra útlevelet kongresszusra sem kapott, holott 1972-ben Poynter professzor hívta meg Londonba. A hazai gyógyítástörténet művelését azonban felvirágoztatta. Tartalmában és formájában korszerűsítette az Orvostörténeti Közleményeket, hatásos csereakciókat kezdeményezett jeles külföldi orvostörténeti intézetekkel, nevét a medicina historikusai világszerte megismerték. A hetvenes évek végétől rendszeresen jártunk szimpóziumokra az akkori NDK-ba, főleg a Halle Saale-i W. Kaiser orvostörténész professzor meghívására, aki viszont mindig szívesen adta vissza a látogatásokat. Így aztán furamód a 18. század magyar vonatkozású orvostörténeti adatainak legjobb ismerője egy német professzor lett. Majd hasonló szintű, ha nem is hasonló gyakoriságú kapcsolatokat épített ki a düsseldorfi Schadowaldt professzorral, nem valami egyoldalú germanofiliából, ahogy azt vádként a politikában később hangzották, hanem mert részükről mutatkozott irántunk a legélénkebb érdeklődés. E kapcsolatoknak van a legnagyobb hagyománya, s Antall József megbízott igazgató anyanyelvén kívül németül tudott a legjobban.

Nem elhanyagolható szempont a személyes relációkban. A nem túl nagy létszámú orvostörténeti tagságnak széles színskálájú szekciókat szervezett. Az általános tudománytörténettől a népi gyógyászatig, a gyógyszerészektől a numizmatákon át az orvosírókig minden csoportosulás otthonára lelt az Antall József irányította Török utcai szép szecessziós jellegű, jól katalogizált, kitűnő személyzettel rendelkező Országos Orvostörténeti Könyvtárban. Összefoglaló munka jelent meg az orvosi numizmatikáról, az intézet saját kiadványait gazdagították (lehetőleg világnyelveken is) medicinánk históriáját. Megszűnt a szektás munkásmozgalmi szemlélet, ennek kivitelezése csakis az ő diplomáciai érzékével, találékonyságával és a vitákat mindig tisztos mederben tartani tudó képességével sikerült. Már akkor az volt sokunk véleménye: ezekkel az igazán kivételes adottságokkal más politikai körülmények közepette többre lenne hivatott. Düsseldorfban (1986) már szinte államfőnek kijáró tisztelettel fogadták. Ekkor ismerkedett meg személyesen nagy levelező partnerével, Csernohorszky Vilmossal, kezdeti vitájuk baráti szintre emelkedett.

Már 1974 után bekerült a Benedek István-féle „hiúzok társaságába”, amely egy orvos-életrajzi lexikon megírására lett volna hivatott. A lexikonból nem lett semmi, de a havi összejövetelek makacsul máig megmaradtak. Nem utolsósorban Antall szuggesszív személyisége miatt. A társaság tagjai a kiváló házigazdától Vekerdi Lászlóig alig várták a hónap első keddjét, amikor Antall József megmagyarázza nekünk a nagy összefüggéseket. Akár a napi politika szintjén is. Így lett rituális összejöveteleinknek elmaradhatatlan tagja 1988-ig, valamint a magyar orvostörténeti társaság nemzetközileg tisztelt vezetője, akit 1990 tavaszán az országos választás a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum éléről a miniszterelnöki székbe emelt.

Orvostörténészként kitűnő tanulmányokat írt, különösen a 19. század hírességeiről (Semmelweis, Lumniczer stb.). Saját illetékessége határait tiszteletben tartva, nem értekezett alapvető orvosi stúdiumokat igénylő kérdésekről.

Amikor 1990 tavaszán az emlékezetes „V” betű formájú ujjait a magasba emelte, már egy megtört embert láthattunk a képernyőn. Egy hosszú idegfeszültség fáradalmait sejtettük mögötte, holott már rombolta szervezetét a rejtélyes kór.

A „mi lett volna, ha...” kérdés ezúttal is történelmietlen, mégis megkockáztatjuk: nem volt-e túlságosan invazív a therápia? Nem tudhatjuk. Az viszont biztos: ha egy kicsit jobban kíméli magát, még most is köztünk lehetne.

Sajnos szomorú tény, a nem-orvos orvostörténezből miniszterelnökké választott államférfival az orvosoknak már csak múlt időben van dolga.

Az országos gyász lenyűgöző önszerveződése viszont megmutatta: az egyszerű emberek is sejtették a veszteség súlyát.

Kezdenek rá olyan tisztelettel tekinteni, ahogy azt a külföldi szakértők már életében tették.

Szállási Árpád

Némethy Ferenc (1932–1979)

Némethy Ferenc tudományos kutató Budapesten született 1932. szeptember 11-én. A budapesti piarista gimnáziumban folytatott középiskolai tanulmányok után belépett a piarista rendbe, 1956-ban szentelték pappá, 1957-ben pedig magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Ezután a kecskeméti piarista gimnázium tanára lett (1957–1959), majd elhagyva a tanári pályát villanyszerelőként helyezkedett el. 1961-ben letartóztatták és államellenes összeesküvés vádjával ötévi börtönbüntetésre ítélték. 1963-ban amnesztiával szabadult, 1971-ben mentesítették „a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól”. Kiszabadulása után ismét munkásként dolgozott, közben német, francia, angol és orosz fordítóként az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ külső munkatársa lett.

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár tudományos főmunkatársává 1972 novemberében, osztályvezetőjévé 1974-ben nevezték ki. Kiemelkedő szerepet játszott a budapesti Nemzetközi Orvostörténelmi Kongresszus előkészítésében és a szervezési teendők ellátásában. Több külföldi tanulmányutat tett az intézet tagjaként, előadásokat tartott itthon és külföldön.

Tudományos és szakirodalmi tevékenységét irodalomtörténeti tárgykörben (Révai Miklós, Kölcsey Ferenc) kezdte, majd orvostörténeti területen folytatta. Számos területen végzett kutatásokat, két vonatkozásban külön is ki kell emelnünk szerepét. Egyrészt a Semmelweis Ignác betegségével és halálával összefüggő kutatásokkal kapcsolatban, másrészt a doktori disszertációként is feldolgozott területen (Astronomisches und medizinisches Doppelfragment zu Budapest).

Nagy szorgalommal és kiemelkedő tehetséggel végzett munkájával általános elismerést szerzett magának, egészségügyi és művelődésügyi miniszteri dicséretben részesült, s halála után hirdették ki, hogy már korábban neki ítélték a Zsámboky János Emlékérmét. Rendezte viszonyát a római katolikus egyházzal, 1973-ban pápai engedélyt kapott a coelibatus kötelezettsége alóli felmentésre, visszahelyeztetett a laikusok rendjébe. Ezt követően kötött házasságot.

Némethy Ferenc mégsem találta meg lelki békéjét, depressziója egyre jobban eluralkodott rajta és öngyilkosságot követett el. E nem mindennapi képességű szakember, a Magyar Orvostörténelmi Társaság elnökségi tagja, 1979. november 4-én hunyt el. Külön kívánságára a legszűkebb körben temették el, haláláról nem emlékezhettünk meg, amit tiszteletben tartottunk. Doktori disszertációja megjelentetésre vár, illetve folyóiratunk hasábjain egy fejezetét közöltük, a legszükségesebb adatokat egyéniségéhez illő puritán tömörséggel hoztuk napvilágra. Némethy Ferenc életrajzi adatait, életútjának részletesebb leírását az intézeti adattár megőrzi az utókor számára. Azoknak is, akik nem voltak kortársai és nem ismerhették személyesen a 20. század közepének e nem mindennapi, de nem is egyedülálló életutat megjáró egyéniségét.

[Antall József]

